

Particulier of collectief

Het begin dit jaar gepubliceerde rapport *Het particuliere verzekeringsbedrijf*¹⁾ van de Wiardi Beckman Stichting heeft vele pennen in beweging gebracht. Hoewel deze pennen veel kritiek schreven, mag de grote aandacht voor het rapport worden beschouwd als een blijk van waardering. De samenstellers van dit rapport wilden de vraag beantwoorden in hoeverre het particuliere verzekeringsbedrijf, dat streeft naar winst, in staat is een essentiële behoefte als die aan zekerheid op een doelmatige wijze te verschaffen. Zij concludeerden dat de overheid zich intensief moet gaan bezighouden met het verzekeringswezen om ervoor te zorgen dat het sociale en niet het individuele karakter van het verzekeren tot uitdrukking komt.

In *ESB* van 2 februari jl. schreef ik o.a. dat Van Boven en Vos geen aandacht hebben besteed aan eventueel bestaande conflicten tussen micro- en macro-economische doelstellingen, waardoor onvoldoende tot uiting is gekomen of via de verzekeringen een sociaal of een particulier belang wordt nagestreefd. De opmerking van A. L. A. M. van Rooijen in de *Vraagbaak voor het assurantiewezen* van 21 april jl., dat deze probleemstelling tot een oeverloos gesprek leidt, werd heftig bestreden door Xavier in *De reflector* van juni jl. Xavier wilde als verantwoord assurantiebezorger in ernst gestelde sociale vraagstukken niet uit de weg gaan.

De jongste aanwinst in de discussie is afkomstig van H. van Manen die voor de liberale Prof. Mr. B. M. Teldersstichting een commentaar schreef op het rapport van de socialistische zusterorganisatie²⁾.

De Teldersstichting werd verrast door de WBS-publikatie. Ze was reeds geruime tijd bezig met een studie over hetzelfde onderwerp. Om dublures te voorkomen, werd deze studie afgebroken en schreef Van Manen een commentaar. Van Manen is niet alleen een belangstellende in het verzekeringswezen, hij is ook belanghebbende door de functies die hij heeft vervuld en nog vervult bij de Nationale-Nederlanden. Bij lezing van zijn commentaar dient men daarom te beseffen dat van een verzekeringsman verwacht kan worden dat hij het particuliere verzekeringsbedrijf in bescherming neemt tegen de zo nu en dan scherpe aanvallen van Van Boven en Vos. Het is dan ook jammer

dat de Teldersstichting haar studie niet heeft voortgezet of het commentaar heeft laten schrijven door een studiec commissie. De schijn van subjectiviteit had dan kunnen worden vermeden.

Er kunnen twee redenen zijn het verzekeringsbedrijf te reorganiseren: de huidige organisatie is inefficiënt en/of de huidige organisatie is ondoelmatig. Van Boven en Vos legden de nadruk op de eerste reden en gingen ervan uit dat een o.a. via de overheid gepropageerde efficiëntere organisatie automatisch de doelmatigheid bevordert. Het sociale doel dat moet worden gediend was kennelijk zo vanzelfsprekend dat dit niet nader werd uitgewerkt.

Van Manen volgde een zelfde soort gedragslijn: de liberale beginselen leren dat een particuliere bedrijfsvoering in principe het best de sociale doeleinden dient. In beide rapporten wordt dan ook nauwelijks ingegaan op de tegenstellingen tussen liberalisme en socialisme.

Het commentaar van Van Manen, die optimaal gebruik maakt van zijn deskundigheid, is grondig. Systematisch, bladzijde voor bladzijde, gaat hij in op de opmerkingen van zijn tegenstanders. Hij bestrijdt zelfs zoveel van hun stellingen dat moeilijk kan worden ingezien waarom publikatie van de reeds ver gevorderde studie van de Teldersstichting tot dublures zou hebben geleid.

Nederland heeft nu twee elkaar bestrijdende, weinig kwantitatieve rapporten over het particuliere verzekeringsbedrijf. De volgende stap is het kwantificeren van de geformuleerde ideeën. Hierna kan men tot beleidsmaatregelen overgaan. Wij ontkomen echter niet aan de probleemstelling in hoeverre individuele en collectieve doelstellingen strijdig met elkaar zijn. Efficiencymaatregelen kunnen hieraan ondergeschikt zijn. Het verwijzen van het doelmatigheidsprobleem naar socialistische en liberale beginselen lijkt op dogmatiek.

L.H.

¹⁾ R. van Boven en H. Vos, *Het particuliere verzekeringsbedrijf*, Deventer, 1972.

²⁾ H. van Manen, *Het verzekeringsbedrijf: particulier!*, Martinus Nijhoff NV, Den Haag, 109 blz., f. 9,35.

Inhoud

Particulier of collectief	981
<i>Prof. Dr. F. Hartog:</i> Europa: de lol is eraf	983
<i>Prof. Dr. J. Tinbergen:</i> Inkomenspolitiek	984
<i>Drs. J. H. van Ommen:</i> De multinationale onderneming: de voortrekker van integratie	986
<i>Drs. R. Iwema:</i> Rurale en urbane bestedingen in Frankrijk en Nederland	990
<i>Prof. Dr. W. J. van de Woestijne:</i> Welvaart of welzijn; een kwestie van meer dan alleen woorden	991
Maatschappijspiegel Politieke besluitvorming, door <i>Dr. A. Peper</i>	995
Boekbespreking Dr. M. van Hulten: Gratis openbaar vervoer, door <i>Drs. H. J. Kleijn</i>	997
Ontvangen publikaties	1000
Mededelingen	1001

Onderzoek

is nodig. Het NEI heeft zich daarop sinds 1929 gericht. Naast het pure onderzoekwerk houdt het zich bezig met het uitvoeren van opdrachten van overheden en bedrijfsleven in binnen- en buitenland. Het heeft thans ervaring op vele gebieden, in een spreiding over 50 landen. Er heeft in die periode een specialisatie plaatsgevonden, maar door de samenwerking in teams van economen, econometristen, wiskundigen, sociologen, sociaal-geografen, stedenbouwkundig ingenieurs en civiel-ingenieurs wordt een brede aanpak van de problemen gewaarborgd.

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos, R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers, P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck, A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. Hoffman.

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; kopij voor de redactie: postbus 4224.

Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.

Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud, getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f 72,80 per jaar. studenten f 46,80, franco per post voor Nederland, België, Luxemburg, overzeese rijkdelen (zeepost).

Prijs van dit nummer: f 2,00.

Abonnementen kunnen ingaan op elke gewenste datum, maar slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: Postrekening no. 8408; bankrekening no. 25 50 56 877 bij Bank Mees & Hope NV te Rotterdam. Voor België: Banque de Commerce, Koninklijk plein 6, Brussel, postcheque-rekening 260.34.

Advertenties: N. V. Koninklijke Drukkerijen Roelants - Schiedam, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Sociologisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek

Europa: de lol is eraf

Wat kan een ideaal snel verbleken. Twintig jaar geleden liep de voorhoede van ons politieke en maatschappelijke leven warm voor het verenigde Europa. Bezielde leiders als Monnet, Schuman en Spaak wierpen zich met groot enthousiasme op een nieuwe Europese taak.

Thans is alleen het onmiddellijke eigenbelang nog in staat, een land tot een positieve keus vóór Europa te brengen. Waar men wat meer ideële waarden in het geding brengt, valt de stemming negatief uit. Hoe is dat zo gekomen?

Er lijkt een veelheid van oorzaken te zijn. Die zijn ten dele op zichzelf eer positief dan negatief. Met name zij als eerste punt vermeld dat de idealen waarvoor de pioniers zich hebben ingezet in belangrijke mate zijn verwezenlijkt. In de politieke sfeer is de verlamme vete tussen Frankrijk en Duitsland voorgoed bijgelegd. Op economisch gebied zijn de expansie en de verbetering van de levensstandaard, waarvan artikel 2 van het Verdrag van Rome spreekt, verwezenlijkt in een omvang die destijds vermoedelijk niemand voor mogelijk hield. Maar het verwezenlijken van idealen leidt doorgaans eer tot verzwakking dan tot versterking van het enthousiasme. Het bezit van de zaak is het eind van het vermaak. Het bereiken van idealen is tevens het neerhalen daarvan in het vlak van de realiteit.

Daar komt bij dat er in de Commissie nog maar weinig tot de verbeelding sprekende personen zijn. Mansholt is ongeveer de laatste, maar hoe zal het gaan als ook hij terugtreedt?

Grootheid spreekt tegenwoordig ook veel minder aan. Dat Europa in bepaalde opzichten een macht is geworden die zich kan meten met de beide supermogendheden wordt thans door brede kringen eer negatief dan positief gewaardeerd. Men denke wat dit betreft aan de waarschuwende vinger van het interkerkelijke vredesberaad bij de bezinning op de macht van Europa.

In verband met dit alles kan het van belang zijn, te zoeken naar een

face-lifting die weer iets van de oude glans terug brengt. Maar wat in deze dagen tot een uiterst spectaculaire gebeurtenis had kunnen worden, namelijk de definitieve toetreding van vier nieuwe leden, is al bedorven door de Noorse weigering en de Engelse tweespalt.

Wat zijn er voor andere mogelijke nieuwe initiatieven, die op de topconferentie misschien voor een nieuwe vaart zouden kunnen zorgen? Biedt de gedachte aan beginnende eenzijdige ontwapening van het interkerkelijke vredesberaad een nieuwe opening? Deze stamt uit een zeer hooggestemd idealisme. Maar het gezonde verstand wijst een andere kant op, en dat laat zich niet gemakkelijk tot zwijgen brengen. Men leze het Cahier voor vredesvraagstukken, nr. 11.

Is samenwerking inzake de buitenlandse politiek een doel dat de verloren inspiratie weer terugbrengt? Het lijkt er niet op. Er zullen daarvoor iets meer diplomaten gaan reizen, maar enige eensgezindheid zit er gewoon niet in. Eer valt te verwachten dat aldus de onenigheid binnenkomt in het Europese overleg, zodat ook de gebieden waar het wél goed loopt zouden kunnen worden besmet.

Kan Europa niet veel meer naar het volk gebracht worden door het Europese Parlement meer macht en aanzien te geven? Dat zal vermoedelijk wel, maar het is misschien goed, toch ook de keerzijde daarvan naar voren te halen. Doordat de Commissie er in de tegenwoordige omstandigheden niet krampachtig op uit behoort te zijn, zich populair te maken, kan zij zich rustig bezighouden met problemen op lange termijn. Zou zij meer een kabinet

worden dat zich voortdurend tegenover het parlement moet waarmaken, dan zou de aandacht wel eens kunnen verschuiven naar die gebieden waar alleen op korte termijn successen zijn te behalen. Dit is een gevaarlijke redenering, want zij zou als een anti-democratische uitlating kunnen worden uitgelegd. Dat is niet de bedoeling. Voor de democratie moet alles wijken. Maar niet alles wordt er noodzakelijkerwijs beter door.

Biedt de verdere verdieping van de monetaire samenwerking de aanzet voor een nieuw elan? Nauwelijks. Deze zaak is veel te cerebraal om de grote massa aan te spreken. Bovendien is het zeer de vraag of men hiermee wel op de goede weg is. Als we terugdenken aan de vorige topconferentie van 1969 in Den Haag, dan zijn de plannen op dit punt in hoofdzaak ingegeven door de wens, iets spectaculairs te doen en door de neiging, de landbouw-samenwerking veilig te stellen. De houding van eerst doen en dan denken heeft toen gezegevierd. Maar al denkende komen er, vooral in het licht van de geringe bereidheid tot verdergaande samenwerking inzake het economische beleid, grote twijfels op. Kan er dan helemaal niets gebeuren dat de Europese idee weer tot leven wekt? Misschien wel, maar dan moet men wel wat óndenken.

Waarom worden de binnengrenzen niet in snel tempo opgeruimd? Waarom wordt niet veel meer ernst gemaakt met de samenwerking op onderwijsgebied, zodat binnen afzienbare tijd alle hogere opleidingen en diploma's, onderling verwisselbaar worden? Waarom wordt er niet met kracht en voortvarendheid een gezamenlijke ontwikkelingspolitiek opgebouwd? Wat Europa op dit punt bij de laatste UNCTAD-conferentie heeft laten zien was beneden alle peil. Waarom neemt Europa niet het initiatief tot een wederzijdse afbraak van de agrarische protectie in de westerse wereld?

Dit zijn vermoedelijk zaken die niet alleen van wezenlijke betekenis zijn, maar die ook de grote massa van de bevolking zullen aanspreken. Daarvoor kan men de hele samenwerking inzake buitenlandse politiek en wisselkoersen cadeau krijgen.

Inkomenspolitiek

PROF. DR. J. TINBERGEN

Machtsfactoren

De chronische inflatie waarin de westerse landen zich de laatste tien jaar bevinden is onbevredigend. Zij verhoogt het verbruiksvermogen van hen die bewust of onbewust speculanten zijn en verlaagt daardoor het aandeel in het verbruik van alle andere inkomensstrekkers. Zij illustreert ook het touwtrekken tussen werkgevers en werknemers, dat van werknemerskant gezien kan worden als een ontevredenheid met de huidige inkomensverdeling. De instrumenten van een inkomenspolitiek moeten echter niet slechts bestaan uit lonen en prijzen; de ervaring leert dat daarmee in hoofdzaak inflatie wordt veroorzaakt en weinig werkelijke verandering in de inkomensverdeling tussen hogere en lagere inkomens. Wil men op meer duurzame wijze een minder ongelijke inkomensverdeling bereiken, dan moet dit geschieden door het gebruik van de meer fundamentele factoren die de verdeling bepalen. Sommigen zullen zeggen dat dit de „machtsfactoren” zijn, doch het begrip macht is een zaak met vele componenten.

Om een concrete politiek voor minder ongelijkheid aan te geven, moet men die componenten bij de naam noemen. Een deel van het begrip macht spruit voort uit monopolioïde situaties en men zou kunnen stellen dat het breken van dergelijke monopolioïde posities een der wijzen is om te komen tot een minder ongelijke inkomensverdeling. Pogingen echter om gewone monopolies aan te tasten zijn tot nu toe niet met groot succes bekroond; bovendien heeft men sinds Marx het monopolie ook aan werknemerszijde proberen te gebruiken en berust de vakbeweging op dit denkbeeld. Monopolie-achtige situaties zijn intussen vaak het gevolg van wat economen met „schaarste” aanduiden en het veranderen van schaarsteverhoudingen is een meer belovende weg tot een minder ongelijke inkomensverdeling. Hierover zal het grootste deel van dit artikel handelen.

Alvorens deze behandeling op te nemen moge nog kort eraan worden herinnerd dat andere elementen van de macht gevormd worden door het vermogen, relaties te gebruiken, of, in de taal van de speltheorie, coalities te sluiten. Opnieuw is de vakbeweging daarvan een voorbeeld, maar ook een coalitie met de gebruikers is denkbaar en die weg is nog maar weinig bewandeld, omdat de consumentenbonden nog slechts in opkomst zijn. Een derde component van de macht is de macht van het argument, van de geest. Hier kan ook nog wel meer worden gedaan: het verbreiden van

het inzicht dat bepaalde aspecten van de inkomensverdeling ethisch te veroordelen zijn. Rest nog als component van de macht het regelrechte geweld. Dit wordt door de overgrote meerderheid van de bevolking der westerse landen als een ongewenst instrument van inkomenspolitiek beschouwd. Ik meen dan ook dat verandering in de schaarsteverhoudingen de beste kansen biedt om te komen tot een minder ongelijke inkomensverdeling, al zal ik daaraan aan het einde van mijn betoog nog enkele andere elementen toevoegen.

Schaarsteverhoudingen

Om welke schaarsteverhoudingen gaat het hierbij? Allereerst om de schaarste van kapitaal en van een aantal menselijke eigenschappen die voor de produktie, in de ruimste zin, van belang zijn. Het is door het mechanisme van vraag en aanbod dat, op den duur, de prijzen worden gevormd voor de verschillende combinaties van eigenschappen die de markt van de produktiefactoren in een aantal compartimenten verdelen, en in ieder compartiment een prijs tot stand doen komen, die wij het inkomen noemen van degenen die zich in dat compartiment bevinden. Men kan tot de karakteristieken van die compartimenten ook het kapitaalbezit rekenen. Ik zal in deze beschouwing het dode kapitaal echter afzonderlijk houden; aan de ene kant omdat van de totale ongelijkheid in de inkomens maar ongeveer een kwart wordt gevormd door verschillen in kapitaalbezit en aan de andere kant omdat door de progressie in de inkomstenbelasting al een vrij groot deel van inkomen uit kapitaal wordt weggenomen. Overigens betekent dit niet, dat nog niet verder zou kunnen worden gegaan met het belasten van vermogen op een van de wijzen waarop dit al geschiedt.

Het grootste deel van de inkomensongelijkheid wordt echter veroorzaakt door de inkomens uit arbeid; zou men oude termen willen blijven gebruiken, dan kan men zeggen dat er ook een uitbuiting door „human capital” geschiedt, in zoverre als de beloningen voor verschillende hoeveelheden bekwaamheid zeer uiteenlopen. De vraag die daarom kan worden gesteld is, in welke mate de verdeling der bekwaamheden kan worden beïnvloed en hoe sterk daarmee de inkomensongelijkheid kan worden verminderd. Een rol van belang bij het antwoord op deze vraag speelt het verschil tussen aangeboren en aangeleerde eigenschappen. De eerstgenoemde zijn voor reeds levende personen niet meer te veranderen. De laatste kunnen worden be-

invloed door het leerproces, voor allen die er geschikt voor zijn, toegankelijk te maken. Wat de inkomens betreft die voortvloeien uit de twee delen van ieders bekwaamheid kan men de eerstgenoemde belastingen als een correctie op de onrechtvaardigheid der natuur; de laatstgenoemde kan men ook belastingen, maar men kan hen bovendien beïnvloeden door vergemakkelijking van de toegang tot de geëigende vormen van onderwijs.

Kwantificering

Om deze kwalitatieve overwegingen om te zetten in maatregelen, zal men de genoemde verschijnselen kwantitatief moeten kunnen weergeven. Voor wat betreft de scheiding tussen aangeboren en aangeleerde bekwaamheden is deze meting voorshands nog niet op overtuigende wijze mogelijk. De meting van een aantal eigenschappen van verschillende personen is wel aan de gang, bijv. bij de carrièreplanning in grote organisaties, maar de gegevens daarover zijn niet centraal verwerkt en statistisch beschikbaar.

Wel beschikbaar zijn in de laatste decennia gegevens over het aantal jaren gevolgd onderwijs en, door vergelijking met de leeftijd, het aantal jaren praktische ervaring. Dit laatste gegeven is echter slechts af te leiden uit de individuele kaarten van de volkstelling en bij mijn weten niet verwerkt in statistische overzichten. De meeste tot nu toe ondernomen pogingen om verschillen in inkomensverdeling te verklaren uit vraag en aanbod zijn gebaseerd op de gegevens van het aantal voltooide schooljaren (of een daarmee analoog cijfer) en de verdeling van de beroepsbevolking in verschillende bedrijfs- en beroepsklassen, zowel als voor de gehele bevolking. In plaats van het aantal schooljaren kan men ook het met goed gevolg bereikte peil van opleiding naar de hoofdklassen van onderwijs in primair, secundair en tertiair, gebruiken.

Voor verschillende geografische gebieden (de staten van de Verenigde Staten van Amerika, of de provincies van Nederland) kan men de vraag naar bijv. personen met een tertiaire opleiding afleiden uit de economische structuur van elk gebied, bijv. uit het aantal personen werkzaam in landbouw, industrie, verkeer en communicatie en andere diensten. Het aanbod van personen met een tertiaire opleiding kan men karakteriseren door het aantal mensen met deze opleiding dat in het betroffen gebied aanwezig is. Men kan evenwel ook enigszins verschillende wegen vormen, die in enige meer technische studies zijn vermeld¹⁾.

Verklaring van de verschillen in inkomensverdeling

Uit een aantal studies van deze soort is gepoogd een indruk te krijgen van de mate waarin men verschillen in inkomensverdeling kan verklaren met behulp van verschillen tussen vraag en aanbod en in welke mate men het aanbod zou moeten verbeteren om het meer in overeenstemming te doen zijn met de vraag. Wegens de afwezigheid van andere gegevens die vraag en aanbod kenmerken, kon slechts een deel van de verschillen in inkomensverdeling worden verklaard, tussen de helft en twee-derden van de variantie, hetgeen betekent twee-derden tot vijf-zesden van de standaarddeviatie.

De mate waarin men de onderwijsdeelname op het derde peil zou moeten verhogen om de ongelijkheid in de inkomensverdeling tot op de helft te verminderen liep uiteen tussen redelijke getallen, zoals verdubbeling van de deelname die in 1960 bestond, tot getallen die moeilijk te verwezenlijken zouden zijn. Omgekeerd geformuleerd, zouden redelijke verhogingen in die deelname, vergelijkbaar met de nu reeds in sommige staten van Amerika of provincies van Nederland bereikte cijfers, de inkomensongelijkheid met zoiets als een zesde tot de helft verminderen. Bij het beoordelen van deze cijfers moet niet worden vergeten, dat reeds nu de primaire inkomensverdeling in vele westerse landen door andere maatregelen aanzienlijk wordt gecorrigeerd, en dat er verschillen bestaan die aan leeftijdsverschillen kunnen worden toegeschreven.

Herverdeling

Voordat men het gezamenlijke effect van deze uiteenlopende factoren kan schatten, moet een volledig model worden gevormd, waarin met name de afwentelingsmogelijkheden tot uitdrukking moeten worden gebracht. Onder deze andere maatregelen wordt een belangrijke rol gespeeld door de inkomensverdeling, waardoor bijv. in Denemarken de ontvangers van de onderste helft van het primaire inkomen in feite 63% en die van de bovenste helft 37% overhouden²⁾.

Bovendien is er vooral in Nederland de laatste dertig jaar (en elders vermoedelijk eerder) een zodanige verandering in de grootte der huishoudingen opgetreden dat de verdeling per verbruiker tussen de hoogste en de laagste 20% van de bevolking driemaal zo gunstig is veranderd als de verdeling per inkomens-trekker. Per verbruiker kan nu de bovenste 20% der bevolking (naar inkomen gerangschikt) ruim tweemaal zoveel verbruiken als de onderste 20%, terwijl dit cijfer 30 jaar geleden meer dan 6 was en in India nu nog ongeveer 6 en in de steden ongeveer 7 bedraagt³⁾.

Meer gegevens nodig

Al deze cijfers geven nog maar een eerste indruk van wat de feiten en de mogelijkheden zijn. Er zouden aanmerkelijk meer gegevens moeten worden verzameld om te kunnen zeggen welke verdere instrumenten van een volledige inkomenspolitiek effect beloven. Zo is het wel waarschijnlijk dat zelfstandigen, met name uit de hogere regionen (daarbij meegerekend directeurs van NV's en zelfstandigen in de vrije beroepen) duidelijk meer ontvangen dan onzelfstandigen met dezelfde opleiding en kan de vraag worden gesteld, in hoeverre hier ook van een monopolioïde situatie moet worden gesproken. Daarbij is dan nog niet gerekend met de voordelen in de vorm van re-

¹⁾ Enige recente onderzoeken zijn samengevat in mijn artikel „The Impact of Education on Income Distribution”, te verschijnen in *The Review of Income and Wealth* 18, 1972, blz. 255 e.v.

²⁾ Vgl. Det økonomiske Råd, Formandskabet, *Den personlige indkomstfordeling og indkomstudjævningen over de offentlige finanser*, Kopenhagen, 1967.

³⁾ Vgl. V. M. Dandekar en N. Rath, *Poverty in India*, Indian School of Political Economy, Poona, 1971.

De multinationale onderneming: de voortrekker van integratie

DRS. J. H. VAN OMMEN*

In zeer vele gevallen in de wereld beïnvloeden landen elkaar in meer of mindere mate. Er doen zich echter bepaalde situaties voor, waarbij van een bijzonder sterke invloed kan worden gesproken. Een voorbeeld is de economische invloed die landen als Groot-Brittannië en de Commonwealth, de EG en de voormalige Franse gebiedsdelen in Afrika, de Sowjet-unie en de Oosteuropese landen op elkaar uitoefenen en „last but not least” de invloed die de Verenigde Staten uitoefenen op Canada. Een dergelijke invloed is doorgaans merkbaar in alle markten, ongetwijfeld gestimuleerd door de economische band tussen bedoelde (groepen van) landen. De economische band tussen de Verenigde Staten en Canada heeft zelfs het karakter

van een douane-unie. Er worden geen invoerrechten op auto's geheven.

Wat de laatstgenoemde landen betreft, is deze invloed waarschijnlijk de voornaamste reden waarom onlangs bij het Canadese Lagerhuis een wetsvoorstel is ingediend waardoor de Canadese regering wordt gemachtigd de overname van bedrijven door buitenlandse ondernemingen op haar merites te beoordelen in die zin dat overnamen die onverenigbaar zijn met het na-

* De auteur is werkzaam bij Unilever NV.

presentatiekosten en andere op kosten van bedrijf of dienst genoten voordelen. Wat deze laatste betreft, zullen strengere voorschriften en gewoonten nog een aanmerkelijke bijdrage kunnen leveren aan het bereiken van een minder ongelijke inkomensverdeling.

Voor 1960 kan men schatten dat een zelfstandige in de twee genoemde categorieën aan arbeidsinkomen na belasting ca. f. 4.000 meer ontvingen dan onzelfstandigen met een even goede of betere opleiding. Over de voordelen uit representatie of onkostenrekening genoten, bestaan maar zeer weinig schattingen, waardoor het beter is hierover diepgaande onderzoeken af te wachten, alvorens met enig cijfer te komen. Overigens verbreidt zich in alle inkomensklassen de neiging om door contante betaling van een deel van het inkomen belasting te ontduiken waardoor het moeilijker wordt met belastingstatistieken te werken als aanwijzing van de werkelijk genoten inkomens.

Vooruitlopen op studies

De indruk die uit de reeds voltooide studies achterblijft is, zoals gezegd, dat er altijd weer behoefte is aan nauwkeuriger gegevens en studies. Het is mij bekend dat het Centraal Bureau voor de Statistiek en het Centraal Planbureau daarop een deel van hun programma richten. Maar we kunnen niet wachten met het voorstellen van maatregelen totdat we uitgestudeerd zijn. Op grond van wat aan inzicht is gewonnen, is mijn indruk dat we van de traditionele middelen van loon- en prijspolitiek minder en van de onderwijs- en belastingpolitiek meer gebruik moeten

maken. Voor wat de onderwijspolitiek betreft: het richten van de aan te leren bekwaamheden op diegene die het meest schaars zijn en het vergroten van de aantallen in de juiste richting studerende. Dit zou gepaard moeten gaan met een salarispolitiek voor hogere ambtenaren en bedrijfsfuncties, die niet star vasthoudt aan de bestaande verhoudingen, maar stap voor stap wat minder ongelijkheid invoert. Het is bijv. vreemd dat de bereidheid van een aantal hoger betaalden om hun inkomen te matigen niet door de regering is gebruikt.

Wat de belastingpolitiek betreft, is er de mogelijkheid om hogere vermogensbelastingen en successierechten in te voeren, waarbij overigens rekening moet worden gehouden met het al of niet bestaan van pensioenregelingen voor bepaalde groepen en een koppeling van hogere belastingen met de invoering van pensioenregelingen moet worden nagestreefd. Er zal echter ook gezocht moeten worden naar de mogelijkheid om het bedrijf niet te laten betalen voor zaken die in de grond aan bevoorrechte enkelingen ten goede komen. Niet alleen ter wille van de inkomensverdeling, maar ook om onze hele maatschappij zuiniger te laten werken, kan er op tal van gebieden naar vereenvoudiging worden gestreefd. Dit soort zaken kan zowel bevorderd worden door het „goede voorbeeld” van leidende figuren als door de ideeënbuss. Tenslotte zal in het belang van de gezondheid van hen die teveel betaalde functies cumuleren een grens kunnen worden gesteld aan het inkomen uit commissariaten en advieschappen.

J. Tinbergen

tionale, industriële en economische beleid kunnen worden tegengehouden. (Dit is niet onbegrijpelijk in een land als Canada, waarvan beweerd wordt dat 40% van de industrie in feite in handen is van ondernemingen die hun oorsprong hebben in eenzelfde buitenlandse staat, namelijk de Verenigde Staten).

In landen met een vergelijkbare graad van industrialisatie, zoals Australië en misschien bovenal de Verenigde Staten zelf, is er eveneens een toenemende tendens het buitenlandse, veelal multinationale, ondernemingen niet gemakkelijk te maken hun belangen uit te breiden. Dergelijke wetgevingen bevorderen een groeiend „economisch en politiek nationalisme” en worden gemakkelijk aangegrepen als voorbeeld of excuus voor soortgelijke maatregelen in andere landen. Voordat men er zich goed en wel van bewust is, neemt de internationale economische integratie, waartoe — zoals wij later zullen aantonen — de multinationale onderneming een belangrijke stimulans is, af.

Vanwaar dit verzet tegen vestigingen van buitenlandse ondernemingen? Uit het verslag van een in mei 1969 in Washington gehouden internationale conferentie ¹⁾ betreffende de multinationale onderneming in de wereld-economie blijkt dat, afgezien van de vele voordelen, er aan de activiteiten van internationale ondernemingen een psychologisch bezwaar kleeft, namelijk dat buitenlandse vestigingen de publieke opinie tegen zich innemen, hoewel volgens het rapport de werknemers in het land zelf doorgaans het meeste voordeel hebben van uitbreiding van buitenlandse vestigingen. Hoewel wat Canada betreft is gebleken dat de internationale ondernemingen, inbegrepen die van Amerikaanse oorsprong, zich als goede „burgers” gedragen, blijft dit nadeel bestaan, en het staat in vele landen uitbreiding van internationale belangen in de weg.

Laten we daarom eens trachten wat dieper op het probleem van de multinationale onderneming in te gaan om te zien wat de reden is voor deze houding.

Internationale economische integratie, gunstig of niet?

De internationale integratie is een facet van de toenemende communicatie. op haar beurt een aspect van systematische toepassing van kennis, door managers op vele gebieden. Is deze ontwikkeling in principe gunstig of minder gunstig te noemen?

Als integratie wordt uitgelegd als „het tot een geheel maken der delen”, kan zij alleen tot stand komen door onderlinge toenadering. Integratie is als zodanig iets anders dan het traditionele systeem van overheersing en uniformiteit en wordt hier uitgelegd als een beweging naar een democratisch geheel gebaseerd op zowel verscheidenheid als onderlinge afhankelijkheid. Dit lijkt in elk geval een ontwikkeling die *gunstig* mag worden uitgelegd.

De meest besproken vorm van internationale integratie heden ten dage is die welke zich heeft voltrokken en nog bezig is zich te voltrekken op economisch/commercieel gebied. Het uitgangspunt hierbij is steeds geweest dat een internationaal georiënteerde economie een sterkere mobiliteit van goederen en produktiefactoren, meer arbeidsverdeling dus, en derhalve meer welvaart, laat zien dan te verwachten is van vele kleine economische landen die wegens de beperkte omvang van de markten een zekere mate van inefficiency vertonen en hierdoor moeten worden beschermd. Dit ge-

schiedt o.a. door tariefmuren en onderling sterk afwijkende economische ordeningen, wetten en belastingstelsels.

Geleidelijk aan wint thans de mening veld dat de internationale economische activiteiten niet alleen meer verklaard kunnen worden uit comparatieve voordelen als gevolg van de beschikbaarheid van natuurlijke hulpbronnen en relatief goedkoop kapitaal of arbeid, maar veel meer door de toepassing van kennis en ervaring door goed geleide ondernemingen in markten waar de vraag van de consument verschillend is en waar soms zelfs sprake is van een ontwikkeling naar grotere verscheidenheid.

In het economische denken is voorts komen vast te staan dat hoe meer de economische (vraag)structuren van verschillende landen op elkaar lijken, hoe groter het handelspotentieel is. Dit zou betekenen dat, als de economische structuren van de Verenigde Staten, Groot-Brittannië en Canada meer met elkaar gemeen hebben dan die van Nederland en Canada, de handel en wederzijdse vestigingsstimuli tussen eerstgenoemde partners van nature groter zullen zijn dan tussen de andere. Deze denkwijze zou een grondslag kunnen betekenen voor regionale economische gemeenschappen zoals de EG, zelfs tussen ontwikkelingslanden. Maar de integratie op de wereld wordt nu eenmaal niet alleen door economische beweegredenen bepaald.

Integratie in ander opzicht, gunstig of niet?

Het lijkt nauwelijks aan twijfel onderhevig dat integratie ook gunstig is met name voor de oplossing van de huidige grote wereldproblemen, zoals de

- demografische ontwikkeling;
- inflatie en de monetaire onevenwichtigheid;
- sociale vraagstukken: van *interne* aard (verhouding werkgevers en werknemers) en *externe* aard (relatie ontwikkelde en ontwikkelingslanden);
- milieubeheersing.

In zeker opzicht zijn deze problemen juist door de toenemende internationalisatie in de belangstelling komen te staan. Maar in de meeste gevallen wordt de gevolgde gedragslijn nog sterk bepaald door lokale omstandigheden; er wordt door de nationale overheden nog niet sterk geïjverd voor internationalisatie met betrekking tot deze problemen (de discussies in de Verenigde Naties over de ontwikkelingsproblematiek en het Stockholm-congres over de „Human Environment” beperken zich hoofdzakelijk tot het uitdragen van standpunten).

Het tekent de machteloosheid om bij afwezigheid van een internationaal wetgevend kader in het algemeen belang gezamenlijk projecten uit te voeren. Erger: het ontbreken van internationalisatie kan juist op deze gebieden tot desintegratie leiden: per saldo een negatief resultaat als gevolg van onderling tussen de staten al of niet sterk afwijkende regelingen. Het is ook de desintegratie door gebrek aan internationale

¹⁾ Sidney E. Rolfe, Walter Damm (ed.), *The Multinational Corporation in the World Economy*, New York, 1970, blz. 111.

samenwerking waar de Club van Rome het grootste probleem ziet, met name ten aanzien van het bevolkingsvraagstuk, de ontoereikendheid van natuurlijke hulpbronnen en de milieubescherming. Internationalisatie van de oplossing van deze vraagstukken vereist kennelijk integratie op politiek gebied.

Motivering van politici

Politici in de nationale staten worden bij hun activiteiten echter hoofdzakelijk door geografische grenzen beperkt. Hun voornaamste motivatie is na zekere tijd weer gekozen te worden door hun electoraat, dat vaak nog sterker lokaal georiënteerd is dan de partijpolitici zelf. Er gaat een sterk korte-termijneffect uit van het nu eens verantwoordelijk te zijn voor regeren en dan weer in de oppositie te zijn tegen soortgelijke activiteiten die door een andere politieke combinatie worden bestierd. Zolang deze situatie blijft bestaan, is internationale integratie op politiek gebied nauwelijks te verwachten.

In internationaal overleg leidt nationalisme in de politiek voorts vaak tot het innemen van extreme posities, bijvoorbeeld ten aanzien van het ontwikkelingsprobleem. De verlangens van de ontwikkelingslanden concentreren zich veelal op de eisen van de landen die het armst zijn. Het standpunt van de geïndustrialiseerde landen daarentegen is een reflectie van de situatie in de rijkste landen, waar geen enkele partij opofferingen wil of durft aan te bevelen.

Motivering van ondernemers

Bij ondernemers is dit anders. Hun motivatie is in wezen hoofdzakelijk functioneel en niet politiek-geografisch bepaald. De internationale ondernemer is in de eerste plaats een species van de vrije ondernemer in een markteconomische ordening van het gemengde type zoals dat in de meeste Westerse geïndustrialiseerde landen bestaat. Dit is de belangrijkste reden waarom multinationale ondernemingen zich niet kunnen inlaten met de nationale partijpolitiek en zich ook niet moeten laten overhalen hun beslissingen door dergelijke politieke motiveringen van links of van rechts te laten beïnvloeden.

Dit betekent natuurlijk niet dat de individuele employé niet politiek geëngageerd zou moeten zijn. Hij zal zich als elke burger bewust zijn van wat zijn taak en politieke binding in dit opzicht zijn. Uit het feit dat hij werkt bij een multinationale onderneming kan worden afgeleid dat hij geen principiële onverenigbaarheid ziet tussen zijn persoonlijke politieke opvattingen en de doelstellingen van de onderneming.

Toen multinationale ondernemingen hun activiteiten uitbreidden naar andere landen, deden zij niets anders dan gebruik maken van de vrijheid waarover elke onderneming nationaal beschikt. Zij maken met name gebruik van de vrijheid om hun middelen, kennis en ervaring te exploiteren op een wijze die hen — eenmaal gevestigd in een aantal landen en gelet op de risico's en onzekerheden inherent aan de betrokken marktsituaties — op de lange termijn het grootste resultaat geeft.

Amerikaanse ondernemingen begonnen hier pas mee

(I.M.)

toen zij ervoeren, dat hun markten na de tweede wereldoorlog meer en meer verzadigd raakten. Omdat zij zich speciaal richtten op de grotere markten die nog potentieel bezaten (Canada, de EG, Latijns-Amerika), wekte dit tegenstand op bij vele politici en lokale instituties. Mede daardoor kwamen het begrip en de activiteiten van de multinationale onderneming in een wat achterdochtige sfeer aan de orde. Dit in tegenstelling met het van oudsher bekende begrip „internationale handel” en „internationale onderneming”, waarover men grosso modo altijd gunstig heeft geoordeeld.

Oplossing van algemene internationale problemen

De gevolgde economische gedachtengang kan wellicht toch worden doorgetrokken naar ander dan economisch gebied. Mijn stelling is dat de voordelen van multinationale economische activiteiten vooral voortspruiten uit de geïntegreerde toepassing van gespecialiseerde kennis en leidinggevende bekwaamheden. Uit dien hoofde zie ik de oplossing van de grote monetaire, fiscale, sociale en ecologische problemen niet door versnippering van politieke krachtsinspanning over duizenden nationale organisaties bereikt worden. Deze problematiek is grotendeels internationaal; zij is als zodanig in het tegenwoordige communicatietijdperk onderworpen aan de wet van de communicerende vaten. Daarom heeft loonen prijsbeheersing in elk land afzonderlijk al lang geen effect meer. Het effect van per land getroffen milieu-maatregelen wordt eerder gevreesd wegens het scheef-trekkend effect op de internationale concurrentieverhoudingen dan dat men er een bijdrage tot een oplossing in ziet. De geheel verschillende loonshoogte, ideologie en opstelling van de nationale vakbewegingen leiden alleen tot een verkeerd begrip van de functie en de invloed van de multinationale onderneming met betrekking tot arbeidsproblemen in plaats van tot effectief internationaal overleg hierover door de betrokken arbeidsorganisaties.

Effectieve oplossingen voor andere problemen, zoals handels-, monetaire en milieu-aangelegenheden lijken evenmin makkelijk bereikbaar onder het huidige systeem van internationaal overleg. Dit schijnt alleen te kunnen door instituties die in een internationaal kader leiding kunnen geven aan de toepassing van bestaande en nieuwe kennis op al deze terreinen. Dit zullen grote organisaties met bevoegdheden moeten zijn of men nu sympathiek tegenover „groot” staat of niet. Zoals Peter

Drucker²⁾ het stelt: „Mass enables the organization to put to work a great many more kinds of knowledge and skill than could possibly be combined in any one person or small group. But these organizations need to be multidimensional (and truly multinational), i.e. they require thinking and understanding in a functional, moral and local aspect”. Dat betekent dus niet overheersing van dergelijke instituties, op welk gebied ze hun activiteiten ook ontplooiën, door een bepaalde discipline, moraal of nationaliteit, maar echte veelzijdigheid in zowel kennis, leiding als gedecentraliseerde beslissingsbevoegdheid. Tegelijkertijd, zoals de praktijk heeft uitgewezen, stimuleren grote organisaties in deze tijd vaak de opkomst van kleinere organisaties vooral voor het verrichten van speciale activiteiten of zoals in de economie voor het bedienen van de „hoeken” van de markten, die niet altijd efficiënt door de grotere kunnen worden bereikt.

De positie van de multinationale onderneming

Het begrip multinationale onderneming wordt tegenwoordig vooral benaderd vanuit het gezichtspunt macht. Het bezwaar dat vaak wordt gehoord, is dat een belangrijk deel van de productie voor de gehele wereld straks zal worden gedomineerd door een 300-tal grote „multinationals”. Afgezien van het feit dat deze gedachtengang nogal onrealistisch lijkt, wordt in werkelijkheid waarschijnlijk gevreesd dat het grootste aantal van deze ondernemers vooral Amerikaans, Japans of Europees denkt. Thans wordt de multinationale onderneming, niet geheel ten onrechte, nog teveel vereenzelvigd met een bepaald land, bijvoorbeeld in Canada met ondernemingen uit de Verenigde Staten, in de Commonwealth met Engeland en in de Frans-sprekende landen met Frankrijk. Activiteiten van diverse multinationale ondernemingen die alle hun oorsprong vinden in verschillende culturen en continenten zouden wellicht meer als harmonieus worden ervaren.

Waar „men” zich thans immers veelal zorgen over maakt is dat door enkele grote ondernemingen uit één meestal groot en sterk land wordt bepaald waar of wanneer in een ander land nieuwe vestigingen worden begonnen of bestaande worden gedisciplineerd en mensen worden ontslagen, en dat zij de macht hebben om kapitaal en management van het ene naar het andere land te dirigeren en de gemaakte winsten naar het centrum te transfereren voor de aandeelhouders.

Het echte motief voor multinationale activiteiten: de gedecentraliseerde aanwending van ervaring en kennis zowel op research, technisch, marketing- als administratief gebied op zo wijd mogelijke schaal (derhalve juist geen machtsuitoefening door een centraal punt of door enkelen) spreekt de opponenten daarom niet sterk of in het geheel niet aan. Zij hebben ook geen ervaring met de moeilijkheden waardoor een multinationale activiteit wordt omgeven, zoals de

- verschillende systemen van controles door overheden in *vele* landen;
- beperkingen voor het overmaken van kapitaal, winsten, licenties en betaling voor verleende management-diensten, zelfs in de ontwikkelde, laat staan in de ontwikkelingslanden;
- verschillen en discriminatie inzake (de toepassing van) belastingsystemen;
- verschillen in de warenwetgeving, waardoor productie op werkelijk multinationale schaal wordt beperkt; ditzelfde is het gevolg van
- verschillen in sociale en culturele omstandigheden.

Al deze situaties leggen de effectieve mededinging aan banden. Juist de opheffing van deze beperkingen, met name in de ontwikkelde landen, zou kunnen leiden tot meer spreiding in de internationale economisch/commerciële relaties. De multinationaal opererende onderneming die alleen maar voordeel heeft van toeneemende integratie, zal dan ook moeten trachten te verduidelijken dat harmonisatie zowel op fiscaal, juridisch en sociaal als op ecologisch terrein een stimulans voor de ontplooiing van nieuwe activiteiten en relaties betekent. De geïntegreerde instellingen en bepalingen moeten echter niet de *optelsom* worden van velerlei individuele nationale belangen.

Besluit

Ik zou willen besluiten met te stellen dat de multinationale onderneming momenteel nog één van de sterkste stimuli is op het gebied van de integratie. Hieruit spruit helaas veel antagonisme van regeringen, zowel van ontwikkelde als van ontwikkelingslanden en onder meer vakbonden voort. Het beste antwoord op het verschijnsel van de multinationale onderneming schijnt het doorbreken van teveel nationalisme op monetair, fiscaal, sociaal en ecologisch terrein. Dit eist echter vooreerst integratie op politiek terrein, hetgeen aantasting inhoudt van bestaande nationaal-politieke machtsstructuren die, zoals in de EG is gebleken, waarschijnlijk moeilijker te veranderen zijn dan de economische.

Als men onder modern leiderschap verstaat het nemen van beslissingen in onzekere situaties in een internationaal kader, zal men moeten inzien dat de doelstellingen van het leiderschap in alle sectoren, economische en politieke; zich in de komende dertig jaar dienen te richten op gezamenlijke inspanning ter verbetering van het welzijn zonder dat toeneming van de internationalisering in de industriële sector wordt verwaarloosd.

J. H. van Ommen

²⁾ Peter Drucker, *The Age of Discontinuity*, New York, 1969, blz. 192.

**Indien u niet álles op economisch gebied kunt lezen,
dan kunt u ESB onmogelijk missen.**

Rurale en urbane bestedingen in Frankrijk en Nederland

We kunnen de verschillende inkomensbestedingen verdelen in overwegend rurale, sociografisch „gemengde” en overwegend urbane bestedingen, al naar gelang van de sociografische groep welke aan de desbetreffende bestedingsrichting het hoogste percentage van haar inkomen besteedt. Deze indeling kunnen we op grond van de resultaten van het EEG-budgetonderzoek, gepubliceerd in het *Jaarboek 1968* van de Sociale Statistiek der Europese Gemeenschap, zowel voor Frankrijk als voor Nederland opzetten. Een deel van de bestedingsrichtingen wordt dan op dezelfde wijze geclassificeerd, een ander deel echter niet. Juist deze laatste bestedingen worden in de onderstaande tabel ¹⁾ nader bekeken.

Het is wellicht interessant ons vervolgens af te vragen in welk van beide landen het verschil in bestedingspatroon tussen de twee onderscheiden bevolkingsgroepen — als indicator van de sociaal-psychologische afstand welke tussen hen bestaat — het grootste is. Een eerste maatstaf daarvoor vormt het aantal bestedingsrichtingen dat in de twee landen noch als overwegend ruraal, noch als overwegend urbaan kan worden beschouwd. Welnu, in Nederland bedraagt dit aantal 13 en in Frankrijk 10. Een tweede maatstaf vormt de gemiddelde absolute waarde van de afwijkingen, die de bestedingspercentages van de landbouwers van die van de employés in handel en industrie vertonen. In Nederland be-

In Nederland overwegend urbane bestedingen; in Frankrijk niet

1. vis; jams, suikerhoudende artikelen; alcoholhoudende dranken.
3. verwarmings- en huishoudelijke apparaten; huishoudelijke hulp.
8. opleiding.
9. medische produkten; ziekenhuisverpleging.

In Frankrijk overwegend urbane bestedingen; in Nederland niet

1. frisdranken.
2. dames- en meisjesschoeisel; dames- en meisjeskleding.
3. reparatie en huur van huishoudelijke uitrusting; meubelen en vloerbedekking; duurzame huishoudelijke artikelen; radio en televisieapparaten, muziekinstrumenten.
4. vaste brandstoffen; vloeibare brandstoffen.
6. belastingen.
9. verzekeringen i.v.m. personen.

In Nederland overwegend rurale bestedingen; in Frankrijk niet

1. tabak.
2. heren- en jongenskleding; dames- en meisjeskleding; stof, wol, baby-uitzet.
3. verzekeringspremies i.v.m. de huishouding.
4. vaste brandstoffen.
9. godsdienst.

In Frankrijk overwegend rurale bestedingen; in Nederland niet

1. koffie en thee; boter; vis; jams, suikerhoudende artikelen; alcoholhoudende dranken.
8. opleiding.
9. medische produkten.

Een in Nederland overwegend urbane, doch in Frankrijk overwegend rurale besteding blijken de opleidingskosten te vormen; hetzelfde geldt voor alcoholhoudende dranken, terwijl voorts de uitgaven voor voedings- en genotmiddelen in het algemeen in Nederland in sterkere mate overwegend urbaan en in mindere mate overwegend ruraal zijn dan in Frankrijk. Anderzijds vormen de godsdienstige uitgaven alsmede alle kledingaanschaf in Nederland, in tegenstelling tot Frankrijk, overwegend rurale bestedingen.

draagt deze gemiddelde afwijking ca. 35% en in Frankrijk ca. 53% van de desbetreffende bestedingspercentages van de employés.

R. I.

¹⁾ De nummering der consumptierubrieken is dezelfde als in de artikelen over de consumptieve bestedingen in *ESB* van 29 september, 17 november en 1 december 1971 en 2 februari 1972.

Welvaart of welzijn

Een kwestie van meer dan alleen woorden

PROF. DR. W. J. VAN DE WOESTIJNE

Het artikel van Prof. P. Hennisman in *ESB* van 26 januari 1972, getiteld „Welvaartstheorie of welzijns-theorie?” is, zoals al zijn publikaties, belangrijk. Het steunt op een expliciet naar voren gebrachte overvloed van literatuur en is reeds daarom, maar ook om zijn kritische commentaren, een bijdrage tot onze wetenschap. Kennelijk is het zijn wens de discussie voort te zetten. Wij willen dit doen en kiezen daarbij als uitgangspunt het maatschappelijke karakter van onze wetenschap.

Kenobject en ervaringsobject

Met andere ervaringswetenschappen heeft de economie gemeen, dat wij een duidelijk onderscheid moeten maken tussen het veel-dimensionale ervaringsobject en het een-dimensionale kenobject. In de economie projecteert men de veelzijdige ervaring op een bepaald referentieschema. Behalve de onderscheiding tussen ervaringsobject en kenobject moeten wij ook een onderscheid maken tussen het multidimensionale ervaringsprobleem en het uni-dimensionale formele probleem. De maatschappelijke functie van de theoretische economie is het geven van een bijdrage — en niet meer dan een bijdrage — voor het oplossen van maatschappelijke ervaringsproblemen.

Deze maatschappelijke functie leidt tot een spanning tussen hogere en lagere abstractieniveaus. Naarmate het niveau abstracter is, omvatten de conclusies een breder gebied, maar dit gaat met een verlies aan inhoud gepaard. Zo is bijv. de algemene theorie voor de prijsvorming zowel van toepassing op de fluctuerende varkensmarkt als op de veiling voor afgesneden bloemen. Maar juist daarom heeft de varkensfokker of de bloemkweker maar zeer weinig aan die algemene theorie. Soms eisen de problemen, die maatschappelijk gesteld worden, dus de ervaringsproblemen, een zeer algemeen antwoord; dan is een hoog abstractieniveau op haar plaats. Maar soms wordt een concreet antwoord in een nauw-omschreven situatie verlangd en dan zijn wij op een laag abstractieniveau aangewezen.

Een ander gevolg van het feit dat de economie een ervaringswetenschap is, wordt gevormd door het feit dat de begrippen voor een belangrijk deel worden aangeduid met aan de gewone taal ontleende woorden. Dat geldt waarschijnlijk voor alle ervaringswetenschappen. De smid en de chemicus spreken beiden van ijzer, maar wat de smid hieronder verstaat is iets anders dan zuiver Fe.

Deze spanning tussen de zin van het woord in het taalgebruik en de wetenschappelijke inhoud van het met dit woord in een theorie aangeduide begrip, kent ook de economie. Maar de economie is niet alleen een ervaringswetenschap, maar ook een maatschappijwetenschap. Dit heeft zeer belangrijke gevolgen én voor de inhoud van de begrippen waarmede zij werkt én voor de inhoud van de woorden die zij daarbij gebruikt. Een en ander hangt weer samen met de maatschappelijke problemen die opgelost moeten worden.

Veranderingen

Problemen, begrippen en woorden zijn aan een *historisch proces van verandering* onderworpen. Soms zijn die veranderingen synchroon, maar soms ook niet. De maatschappelijke problematiek van de werknemer is in een eeuw belangrijk veranderd. Daarmede correspondeert dat men een eeuw geleden adverteerde om een werkmans, daarna om een arbeider en thans om een medewerker in de fabricage. De „meid” werd dienstmeisje, hulp in de huishouding, assistente van de huisvrouw.

Niet alleen in de sociologie, maar ook in de economie moet men rekening houden met deze veranderingen. Doet men dat niet, dan dreigt men onverstaaenbaar te worden of, erger nog, misverstanden op te roepen. Naarmate evenwel het abstractieniveau hoger en de concrete inhoud minder is, heeft men van deze veranderingen in de problemen, de begrippen en de woorden minder last. Cournot van 1838 is abstract genoeg om nu nog gelezen te kunnen worden zonder zich van de tijdsafstand steeds bewust te blijven, maar studies over „die soziale Frage” uit 1880 hebben voor ons nog alleen maar historische waarde.

Niet alleen dat de problemen, de begrippen en de woorden in de tijd veranderden, zij hebben ook van land tot land een andere inhoud. Het is met woorden in verschillende talen als met de klank van muziekinstrumenten. Deze hebben naast toonhoogte een timbre, een bepaalde kleur of gevoelswaarde. Toen Amonn in zijn: *Ricardo als Begründer der theoretische Nationalökonomie* in citaten van Ricardo het Engelse „value” met het Duitse „Wert” vertaalde, klonken mij deze citaten als vervalsingen. Dit komt omdat het Duitse „Wert” een subjectieve bijklank heeft, iets als ons „waardering”, terwijl het Engelse „value” meer objectief, meer als ruilwaarde klinkt. Mogelijk is dit ook de

(Vervolg op blz. 994)

**Het verantwoord kiezen
van een nieuwe computer
is een kwestie van vergelijken.
Siemens mag daarbij
niet ontbreken.**

1 ~~XXXXX~~

X 2 SIEMENS COMPUTERS

3 ~~XXXXXXXXXX~~

4 ~~XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX~~

5 ~~XXXXXXXXXXXX~~

Als uw huidige computersysteem aan vervanging toe is, staat ook u voor een beslissing met verstrekende gevolgen. Dat weet u zelf beter dan wie ook. Vanwaar dan deze advertentie? Omdat we willen voorkomen dat u Siemens Computers onverhoopt buiten uw beschouwingen houdt. Uw beschouwingen die de keuze van een computersysteem uiteindelijk mede bepalen. Er bestaan tenslotte grotere computerconcerns. Toch zijn wij in Europa leverancier van zo'n 1800* installaties. De meeste ter vervanging van een ander merk. Het geavanceerde computerconcept en de persoonlijke inzet van onze specialisten was in al die 1800 gevallen het juiste antwoord voor die specifieke automatiseringsproblemen. Wij zullen u meer vertellen.

Over Hardware. Siemens bracht als eerste de volledig getransistoriseerde computer, gebruikte monolieten om de betrouwbaarheid te vergroten, en ook de in 1969 geïntroduceerde Virtuele geheugentechniek behoort tot het geavanceerde technische concept. Daarom stonden Siemens Computers niet alleen op de Olympische Spelen in München. Ook bij gerenommeerde Nederlandse ondernemingen en overheidsinstanties. Voor voorraadbeheer en produktiebesturing, voor telecommunicatie en berichtenverkeer, voor planning en administratie, voor databank en informatie retrieval systemen. Kortom voor alle mogelijke toepassingen, groot of klein.

Over Software. Ons geavanceerde computerconcept steunt op diepgaande toepassingskennis. Onze software benut de technische mogelijkheden van de hardware volledig. De operating systems voor Reële geheugentechniek en die voor Virtuele geheugentechniek verschaffen U de toegang tot efficiënt computergebruik. Tevreden zijn wij nog niet, daarom geven wij aan research iedere werkdag drie miljoen uit.

Over Compatibiliteit. Siemens biedt compatibiliteit in produkt en in organisatie. Dat kan door de opzet van het systeem. Want wat programmeertalen, informatiedrager, systeemontwerp en apparatuur betreft, is het systeem compatibel met dat van de grootste leverancier.

Over Service. Vertrouwen winnen en behouden is het principe van het gehele Siemens concern. Daarom besteedt Siemens zoveel aandacht aan haar service-organisatie. Aan de overdracht van toepassingskennis. Aan opleiding van personeel. Aan hulp bij het programmeren. En niet in de laatste plaats aan een doeltreffende assistentie in moeilijke situaties. U zult wel willen aannemen dat vanuit deze gedachte onze technische dienst uitstekend functioneert. Dat wij garanties als een minimum verplichting beschouwen. En dat Siemens graag zorgt voor een gedegen opleiding van Uw personeel. Dat is geëngageerde ondersteuning van Uw computer-project.

Moge dit voorlopig voldoende zijn om Siemens Computers in uw beschouwingen te betrekken. Maak eens een afspraak met onze specialisten. Zij kunnen u dan ook, om het beeld compleet te maken, de gunstige prijs-/prestatieverhouding van ons systeem aantonen. Met keiharde cijfers.

Siemens Nederland N.V.
Afdeling Datasystemen, Postbus 1068, Den Haag.

Siemens computers
Europees antwoord
op de vraag naar
integrale automatisering

* elke dag komt er meer dan één bij.

(Vervolg van blz. 991)

oorzaak dat de Engelse klassieken meer invloed hadden in Frankrijk en Nederland dan in Duitsland en waarom de subjectieve school zich speciaal in het Duitstalig gebied ontwikkelde.

Welvaart en welzijn

Met deze eigenaardigheden van de economie als maatschappelijke ervaringswetenschap moeten wij rekening houden als wij ons bezinnen op de woordkeuze welvaart en welzijn. Moeten wij het Engelse „welfare” vertalen door welvaart of door welzijn? Het kan, maar het kan ook niet. Als wij de titel van het klassieke boek van A. Smith vertalen als „De rijkdom der volken”, dan is dat niet geheel goed. In de reeks: rijkdom - „wealth” - welvaart - „welfare” - welzijn, ligt de inhoud van „wealth” in tussen ons rijkdom en welvaart. Rijkdom is iets te „materialistisch”, welvaart iets te subjectief.

Ons welvaart ligt in tussen het Engelse „wealth” en „welfare” en „welfare” ligt weer tussen welvaart en welzijn. Naarmate het abstractieniveau hoger ligt hebben dergelijke nuances in de betekenis van de woorden minder invloed op de verstaanbaarheid, d.w.z. de overdraagbaarheid van gedachten.

Hennipman gaat uit van een hoog abstractieniveau, namelijk van „het saldo van positief nut boven negatief nut veroorzaakt door externe effecten of produktieve inspanningen”. Dit saldo is de bijdrage die de externe effecten en de produktieve inspanningen aan de welvaart geven. Hier is volgens Hennipman geen aanleiding om onderscheid te maken tussen welvaart en welzijn. Neen sterker, door dit onderscheid wel te maken, resp. door het ene woord door het andere te vervangen, wordt ten onrechte de schijn gewekt dat de inhoud van het begrip dat hier met welvaart is aangeduid, veranderd zou zijn. Als wij ons op dit niveau van abstractie bevinden, ben ik het met Hennipman eens. Hennipman wijst erop en demonstreert dit uitvoerig, dat deze abstracte formulering bij de auteurs een verschillende concrete inhoud heeft gekregen.

Bij Smith wordt de produktie van „wealth” = rijkdom = welvaart beperkt tot de *stoffelijke* goederen. Zo wordt het tenminste steeds geleerd. Maar in het werk van Smith speelt dit materiële element geen enkele rol. Voor „commodities” is wel kenmerkend dat zij een „exchangeable value” hebben. Zij moeten dus „verkoopbaar” zijn. Meestal gaat dit verkoopbaar zijn samen met overdraagbaar en met materieel zijn, maar essentieel is dat niet, ook niet bij Smith. Door produktieve arbeid te beperken tot de produktie van verkoopbare goederen en diensten hebben wij tevens een scheiding tussen produktie en consumptie die economisch relevant is.

Nutsvergelijking

Vele economen beperken de nutsvergelijking tot de goederen en diensten die verkoopbaar zijn, die een „prijs” hebben. Als men over economische problemen spreekt dan bedoelt men meestal problemen „aan deze zijde van de prijs” en niet „jenseits der Preistheorie”! Maar natuurlijk heeft Hennipman gelijk als hij stelt dat het formele beginsel ook in die andere gevallen in principe

althans toepasbaar is. Wij hebben, als wij dat doen, met een „economie” te maken die verder uitgebreid is dan onder economie in het algemene spraakgebruik en zelfs uitgebreider dan in veel wetenschappelijk spraakgebruik gangbaar is. Om geen misverstand te wekken achten wij het nuttig het algemeen aanvaarde woord welvaart te gebruiken voor de algemeen aanvaarde begrenzing van de economie tot de „geprijsde schaarste” en bij uitbreiding van dit terrein met de „ongeprijsde schaarste” van welzijnsproblemen te spreken. De grens tussen geprijsde en ongeprijsde schaarste hangt van de maatschappelijke organisatie af. Daarom is het m.i. juist dat de economie beide soorten van schaarste omvat. Maar er zijn wel essentiële verschillen.

Het formele beginsel van de nutsvergelijking veronderstelt een *subject* dat constateert of het positieve nut al dan niet groter is dan het negatieve en dat op grond van die constatering zijn gedrag bepaalt. Nu gaat de theoretische economie zowel bij het producentengedrag als bij het consumentengedrag ervan uit dat het beslissend subject de baten en de lasten van zijn beslissingen draagt. De drie elementen, beslissen, baten en lasten komen dan op één punt samen. Als dat het geval is en als *alle* baten en *alle* lasten op de *juiste wijze* zijn ingecalculeerd, is exactheid van de calculatie bereikbaar. Van dit samenvallen van beslissen, baten en lasten gaan de theorieën, die op indifferentiefuncties en op bedrijfscalculaties zijn gebaseerd uit. Dit doen de meeste economische theorieën. Zij konden op die basis de meeste maatschappelijke verschijnselen van economische aard verklaren.

Maar sedert enige decennia is in deze verhouding tussen aldus verklaarde en onverklaarde verschijnselen een principiële verandering ingetreden. Als gevolg van technische veranderingen en van een sterke toeneming van de bevolkingsdichtheid zijn de *externe effecten*, dus extern t.a.v. het beslissend subject, belangrijk toegenomen. Maar deze externe effecten zijn per definitie niet in de nutsvergelijking, zoals het beslissend subject die maakt, opgenomen.

Om geen misverstand te wekken achten wij het nuttig om voor de uitkomst van de nutsvergelijking het woord welvaart te gebruiken en, als tevens met de externe effecten rekening wordt gehouden, het woord welzijn te gebruiken. Bij gebruik van het abstracte nutsbegrip van Hennipman is dit uiteraard niet nodig. Hij kan voor zijn problematiek met het ene woord „welvaart” volstaan, maar als wij aan het vergelijken van positief en negatief nut een concrete inhoud geven, is in de huidige maatschappelijke situatie dit onderscheid tussen wel en niet in de nutsvergelijking opgenomen elementen o.i. noodzakelijk.

Nu zou men kunnen stellen: gebruik de nutsvergelijking alleen als zowel de interne als de externe effecten daarin verwerkt zijn. In dat geval zouden wij weer met één woord kunnen volstaan. Maar als men de nutsvergelijking zo opvat, dan zijn er weer vele maatschappelijke problemen die onverklaard blijven. Trouwens, maatschappelijk is juist de spanning tussen interne en externe effecten van grote sociale en politieke betekenis. Daar kunnen wij niet aan voorbijgaan.

De nutsvergelijking gaat ervan uit dat positief en negatief nut op één punt te zamen komen. Alleen zo is vergelijking mogelijk. Maar sedert enige decennia is in de verhouding tussen verschijnselen waarbij dit wel en waarbij dit niet het geval is, een principiële verandering ingetreden. Bij belastingen en sociale verzeke-

ringen wordt de *beslissing* genomen door politieke organen. De *lasten* worden gedragen door de premie- en belastingbetalers en de *baten* door hen die daarvan profiteren. Daardoor zijn het economisch-politieke beslissingen geworden die van geheel andere aard zijn dan de economisch-calculatorische.

Belastingen en premies eisen thans ongeveer 50% van ons inkomen. Tenzij wij een buitengewoon hoog abstractieniveau innemen, wordt dus nog slechts de helft van ons individuele inkomen bestemd op basis van de nutsvergelijking. Die helft behoort tot wat naar algemeen *spraakgebruik* in de economische sfeer ligt, de andere helft ligt in de politieke, maar beide groepen zijn onder de algemene economische theorie te vatten. Het verschil in beslissingsstructuur is zo groot dat het doelmatig is voor de ene groep economische verschijnselen het woord *welvaart* en voor het totale complex het woord *welzijn* te gebruiken.

Concrete problemen

Als wij zo'n hoog abstractieniveau aannemen dat van al deze complicaties geabstraheerd is, kan men met het ene woord „welvaart” volstaan. Er is dan ook geen reden om dit woord door *welzijn* te vervangen of *welzijn* naast *welvaart* te gebruiken. Zo'n vervanging zou zelfs schadelijk zijn, want het zou suggereren dat de abstracte theorie een andere inhoud zou hebben gekregen en dat is o.i. niet het geval. Dit zijn wij met Hennipman eens. Maar als wij van het hoge abstractieniveau naar de concrete problemen van onze samenleving afdalen, dan moeten wij, op straffe van misverstanden te wekken onderscheid tussen *welvaartsproblemen* en *welzijnsproblemen* maken. De laatste omvatten de eerste, maar niet omgekeerd.

Uit onze analyse blijkt ook waarom juist in de huidige maatschappelijke situatie, de problematiek van *welvaart* en *welzijn* moest opkomen. De externe factoren, in de zin waarin deze term hierboven werd gebruikt, zijn thans maatschappelijk veel belangrijker dan vroeger en niet meer te verwaarlozen. Ook de omvang van de beslissingen die op politieke gronden worden genomen is thans absoluut en relatief zeer groot. De economische terminologie ondervindt van deze snelle maatschappelijke veranderingen de gevolgen, althans als wij de economie als een *maatschappijwetenschap* beoefenen en dus aan de historische ontwikkeling recht willen doen.

Ook is het duidelijk dat de problematiek van *welvaart* en *welzijn* de meeste aandacht kreeg bij die onderzoekers die dicht bij de concrete verschijnselen staan, namelijk de sociologen, politicologen en politici. Maar als de economen zouden blijven weigeren dit onderscheid tussen tweeërlei soort economische problemen te maken, dan zouden wij ten onrechte suggereren dat onze concrete samenleving nog in hoge mate de structuur heeft die deze in de vorige eeuw had.

De economen hebben er m.i. geen behoefte aan voor de tweede maal hun wetenschap als een „dismal science” te laten kwalificeren. Daarmede zou de economie haar maatschappelijke functie, namelijk het geven van een *bijdrage* voor het oplossen van concrete maatschappelijke ervaringsproblemen, niet meer naar behoren kunnen vervullen. En, aangezien die concrete ervaringsproblemen toch opgelost moeten worden, zouden niet-economen zich ook op de economische aspecten van die problemen gaan werpen. Het niet onderscheiden van *welvaart* en *welzijn* door economen zou dan de wetenschappelijke verwarring vergroten en niet, zoals Hennipman meent, verkleinen.

W. J. van de Woestijne

Maatschappijspiegel

Politieke besluitvorming

DR. A. PEPER

Met nog ruim een maand voor de boeg beginnen de politieke partijen zich volijverig op het kiezersvolk te storten. Verkiezings- en partijprogramma's, affiches, redevoeringen in kleine en grote zalen, tv-optreden en advertenties zijn zo de instrumenten waarmee zij zich op de politieke markt begeven. Omdat de meeste partijen een vaste klantenkring hebben, worden veranderingen in de politieke kaart vooral ingetekend

door de mensen die nog niet hebben bepaald naar welke partij hun voorkeur uitgaat, de zgn. „floating voters”. Ik schat dit aantal op een kleine 30% van de kiezers. Daarvan zal weer een belangrijk deel bestaan uit nieuwe kiezers, nl. zij die door verlaging van de kiesgerechtigde leeftijd tot 18 jaar voor het eerst aan de verkiezingen mogen deel nemen.

Alvorens de partijen met hun aan-

bod de politieke markt opstappen, zijn er binnen de partijen verschillende procedures gevolgd om de aard van het aanbod te bepalen. Belangrijk daarin is — zeker voor de partijen — het programma, waarin de wensen en beleidvoornemens zijn geformuleerd. Zo'n programma komt in de regel tot stand door een aantal prominente partijleden uit te nodigen een ontwerp-programma te maken. Meestal borduurt dat voort

op eerdere programma's van een partij, met aanpassingen daar waar nieuwe sociaal-politieke ontwikkelingen dat vereisen. Soms ook wordt een poging ondernomen een nieuwe politieke filosofie in een programma vast te leggen. Dit gebeurt — uiteraard — bij nieuwe partijen, maar soms ook bij oude partijen die behoefte hebben aan een nieuw imago (bijv. het programma-Steenkamp bij de KVP). Niet in het maken van programma's verschillen partijen sterk van elkaar, wel in de goedkeuring ervan. In dit verband wil ik een aantal kanttekeningen plaatsen bij een interessant fenomeen, nl. het *congres* als hoogste besluitvormende lichaam in een partij. Het beste — niet het enige — voorbeeld hiervan vinden we in de PvdA, die op dit terrein de langste ervaring heeft. Andere partijen kennen het instituut van congres niet, de beïnvloeding van beneden naar boven vindt op een meer getrapte wijze plaats. Weer andere partijen hebben de beïnvloeding door de leden feitelijk zo beperkt, dat de term democratie — toch al zo misbruikt — moeilijk uit de pen wil vloeien.

Het congres van de PvdA is er bijna altijd in geslaagd bij vriend en vijand belangstelling te wekken. Er wordt uitvoerig over geschreven, de televisie is er bij, kortom iedereen kan kennismaken van de gebeurtenissen en de besluiten. Dit is uit een oogpunt van openbaarheid en dus van democratie, omdat openbaarheid een voorwaarde is voor democratische beïnvloeding, een belangrijke verworvenheid. Er zijn nog heel wat partijen in ons land die op dit punt minder aan het volk toevertrouwen. Het doet daarom wat benepen aan wanneer leiders van partijen, die beslotenheid boven openbaarheid prefereren, de PvdA en haar congres kapittelen vanwege de „onverantwoorde” besluiten die zijn genomen. Ik geef de voorkeur aan „onverantwoordelijkheid” in openbaarheid boven de „verantwoordelijkheid” in besloten kring. De voorzitter van de Europese Commissie, Mansholt, die zelf enige ervaring heeft met het laatste type verantwoordelijkheid, schreef vorig jaar dat er een hoge prijs wordt betaald voor de stomiteiten die in deze verantwoordelijkheidsstructuur worden begaan¹⁾.

Proberen we met enige distantie naar het verschijnsel congres te kijken, dan zijn er — uit het oogpunt van besluitvorming — verschillende voor- en nadelen te formuleren. Be-

ginnen we bij de voordelen — ik noemde reeds de openbaarheid —, dan lijken mij die gelegen in de volgende omstandigheden.

1. Het congres, samengesteld uit afgevaardigden van de lokale partijafdelingen, vormt het hoogste gezagsorgaan in de partij. Dit betekent dat het congres in laatste instantie de koers van de partij bepaalt. En zo hoort het in politieke partijen die zich hebben bekend tot de democratische verenigingsvorm.

2. Een ander voordeel lijkt mij de directe confrontatie van de basis van de partij-organisatie — de afdelingsvertegenwoordigers — met de top van de partij, het partijbestuur. In een tijd waarin alom wordt geklaagd over de ondoorzichtigheid van de besluitvorming, de grote afstand tussen bestuurders en bestuurden, de geringe interesse van de burgers als gevolg van de ver doorgevoerde specialisatie en functionalisatie, moet het als een pluspunt worden beschouwd dat basis en leiding elkaar op een directe wijze ontmoeten, los van allerlei tussenstructuren. De leiding is daardoor gebonden zich tegenover „het voetvolk” te verantwoorden.

3. In hetzelfde vlak ligt een voordeel dat meer van sociaal-psychologische aard is. Men kan in onze samenleving van veel organisaties lid zijn zonder dat men ooit zin of gelegenheid heeft acte de présence te geven op bijeenkomsten waar — al is het maar door afgevaardigden — de *hele* organisatie aanwezig is. Zeker in democratische organisaties zal er altijd behoefte bestaan aan momenten waarop de hele organisatie er is. Men kan — in de informele sfeer die zo'n congres kenmerkt — als „gewoon” lid eens in direct contact komen met partijgenoten, die men alleen van de massamedia kent. Men kan ze op zijn minst „in het echt” zien. Daarnaast bestaat er ruimschoots de mogelijkheid om met partijgenoten uit andere streken gemeenschappelijke politieke problemen door te praten.

4. Omdat in de meeste plaatselijke afdelingen de plaatselijke politiek — terecht — een groot deel van de aandacht vraagt, biedt een congres — en de voorbereidingen daartoe — de mogelijkheid bezig te zijn met de „grote” politiek. Vooral, maar niet alleen, in de verkiezingstijd is dat van belang, omdat de partijleden worden geacht het nationale beleid van de partij, in discussie met anderen, te verdedigen.

De nadelen van een congres zijn

van technisch-organisatorische en massa-psychologische aard. Vooral het eerste bezwaar betreft niet zozeer het congres als zodanig als wel de voorbereiding van de besluitvorming vóór het eigenlijke congres. Als het goed is moeten besluit- en meningsvorming voor een belangrijk deel al in de afdelingen voltooid zijn alvorens zij op het congres hun afronding krijgen. Op dit punt nu is nog veel te verbeteren. We moeten ons nl. realiseren dat het politieke congres als instelling uit het eind van de 19e eeuw stamt. Toen was het één van de weinige mogelijkheden om de mening en instemming van de partijleden te registreren. De communicatiemogelijkheden waren gering, de meeste partijleden ongeletterd en arm. Met veel krachtsinspanning en opoffering kon men dan één keer in de twee, drie of vier jaar de afgevaardigden uit de verschillende landstreken op één punt verzamelen: het congres. Het hoeft dan ook niet te verbazen dat de partijleiding — voor een deel bestaande uit vrijgestelden — meestal weinig moeite had om haar wil aan het congres op te leggen. Congresen hadden voornamelijk een symbolische functie, zij waren manifestaties van solidariteit met de leiding, de partij.

Robert Michels heeft daar scherpzinnige dingen over gezegd. Week het congres al af van de lijn door de leiding uitgezet, dan behoefde partijbestuur en parlamentsfractie zich daar niet zo veel van aan te trekken. Zoals Michels opmerkt: „De geschiedenis van de parlementaire fracties bestaat uit een reeks van geschonden partijdagbesluiten”²⁾. Lange tijd na de oorlog is de situatie in de PvdA niet veel anders geweest. De leiding dicteerde de gang van het congres. Nu het ontwikkelingsniveau van de leden is verhoogd en het „hinderlijk volgen” van de publiciteitsmedia is toegenomen, is de zelfstandige opstelling van het congres een factor van betekenis geworden. Waardeert men, zoals ik, deze ontwikkeling positief, dan zullen er ook hogere eisen gesteld mogen worden aan de voorbereiding van de besluit- en meningsvorming op de niveaus lager dan het congres:

1) In: *Socialisme en Democratie*, jrg. 28, november 1971, blz. 523-540.

2) Robert Michels, *Democratie en organisatie*, Rotterdam, 1969, blz. 82. Bewerkt en ingeleid door Prof. Dr. J. A. A. van Doorn.

de afdelingen, districten, gewesten e.d. Deze eisen kunnen ook gesteld worden nu de mogelijkheden om kennis te nemen van de politieke ontwikkeling zijn toegenomen, al valt daar — bijv. in het onderwijs — nog heel veel aan te doen. Te denken valt aan een meer permanente aandacht voor het programma en de politieke koers, bijv. te realiseren door opvoering van de frequentie van vergaderingen van politieke partijen en regelmatige (schriftelijke) peiling van de opvattingen van de leden. Een congres zou bijv. ook elk jaar gehouden kunnen worden. Ingewikkelde problemen zouden tijdens de voorbereiding en door middel van gerichte voorlichting tot hun essentie kunnen worden teruggebracht. Daarnaast zou meer gewezen moeten worden op bepaalde consequenties van maatregelen en de samenhang tussen bepaalde politieke wensen. Ik geef toe, dit is gemakkelijker neer te schrijven dan tot uitvoering te brengen. Het beroep dat politieke partijen op de vrije tijd van de mensen moet doen, wordt wel sterk uitgebreid; de concurrentie met andere vrijetijdsbestedingen is groot. Het lijkt me de moeite waard, wanneer we althans niet willen toegeven aan het bijna autonome proces van functionalisering, technocratisering en vervreemding.

Waar de voorbereiding gebrekkig is, krijgen emoties hun kans. Weliswaar heb ik niets tegen emoties, als zij maar mede gevoeld worden door enige kennis van de relevante feiten. Dán is de weg vrij voor politieke creativiteit. Op congressen van de PvdA wint de (ongerichte) emotie het nog wel eens van de zakelijke argumentatie. Daarom kan het voorkomen dat zo'n congres een wat „zwaaijerige” indruk achter laat. Officiële en „alternatieve” leiders weten om beurten het congres op hun hand te krijgen. Wie goed de stemmingen op een congres aanvoelt — en die kunnen snel wisselen — kan veel op zo'n congres „doordrukken”. Vooral de eerste twee dagen — iedereen is nog vers en vol goede moed — is het congres bereid veel harde en duidelijke voorstellen te honoreren. De laatste dag, wanneer de leiding het congres wijst op zijn verantwoordelijkheid en de consequenties van bepaalde besluiten, is het congres bereid weer vele stappen terug te doen. Ik meen niet dat een congres zichzelf hierdoor als besluitvormingsorgaan diskwalificeert. Wel kan de discussie — ook die tussen

opiniemakers, leiding e.d. én het congres — aan diepte winnen wanneer de politieke discussie in partijen een permanent karakter heeft en niet alleen aangescherpt wordt vlak voor de verkiezingen. Aan het eindpunt van die discussie staat dan het congres, dat na een laatste hoor en wederhoor knopen kan doorhakken.

Al zijn er dus vele verbeteringen in de politieke besluitvorming nodig, ik geloof toch dat de voordelen van

een congres als slotstuk van de besluitvorming opwegen tegen de nadelen. Het democratische karakter van zo'n instelling en de openbaarheid garanderen dat ook anderen dan de partijleden — bijv. de kiezers — in alle vrijheid kunnen kennisnemen van de discussies. De democratisering van de besluitvorming is hiermee slechts gediend.

Bram Peper

Dr. M. van Hulst: Gratis openbaar vervoer. Kluwer NV, Deventer, 1972, 103 blz., f. 9,50.

Recente proeven in Rome met de invoering van gratis openbaar vervoer, vragen in onze Tweede Kamer en het verschijnen van de in de aanhef genoemde studie, plaatsen het tarief van het openbare vervoer weer in het centrum van de belangstelling. De studie van Dr. Van Hulst plaatst het zgn. „nultarief” in een ruim kader en geeft een uitgebreide opsomming van de voor- en nadelen. Eerst wordt getracht de gedachten van Dr. Van Hulst in het kort samen te vatten; daarna worden deze kritisch besproken.

De studie richt zich op het personenvervoer in ons land en behandelt twee belangrijke veranderingen:

- de overgang van particulier op openbaar vervoer;
- de overgang van per rit betaald openbaar vervoer op „gratis” openbaar vervoer (de auteur plaatst hier aanhalingstekens ten einde aan te geven dat bedoeld wordt: op betaling via de algemene middelen of bestemmingsheffingen).

De eerstgenoemde overgang wordt bepleit op grond van de nadelige externe effecten van het autobezit en -gebruik; nadelige effecten die in het jaar 2000 (of wat jaren later) worden veroorzaakt door 7,5 mln. auto's. Aan de hand van documentatiegegevens en treffende citaten worden deze effecten nader toegelicht. Naar schrijver verwacht, worden de maatregelen ter bestrijding te laat doorgevoerd of sorteren zij te weinig

effect. Zo concludeert hij t.a.v. de verkeersveiligheid (blz. 59):

„Ongetwijfeld zullen verdergaand onderzoek van de menselijke verkeersgedragingen en zeker technische verbeteringen aan weg en voertuig er toe bijdragen dat er blijvend voor kan worden gezorgd dat de ongevallencurve en de stijging van de aantallen verkeersdoden en -gewonden achterblijft bij de stijging van het aantal automobielen. Ook dan echter blijven we nog geconfronteerd met de alleen al in Nederland tot het jaar 2000 te verwachten 150.000 verkeersdoden en 3 miljoen verkeersgewonden”¹⁾.

Na te hebben geconstateerd dat verbod of distributie van het autobezit in onze maatschappij geen kans maakt, stelt hij een gedifferentieerde structuur van verbods- en distributiebepalingen voor op het autogebruik (inrij-, stop- en parkeerverboden e.d.) ten einde te zorgen dat „de maatschappelijk meest gewenste vormen van autogebruik meer kans krijgen dan maatschappelijk minder gewenste vormen” (zie blz. 68, waar de auteur

¹⁾ Bij de berekening van de economische schade van verkeersongevallen vormt het produktieverlies een voornaamste post. Het valt daarbij op dat in alle calculaties, ook in deze studie, voor een dode de „wegvallende consumptie” als aftrekpost verschijnt. M.i. past hierbij een vraagteken: deze consumptie zal immers door het slachtoffer stellig niet negatief worden beoordeeld. De vraag rijst dan of deze post wél een „voordeel” vormt voor de maatschappij exclusief dit slachtoffer.

geen enkele moeite heeft met het opsommen van de z.i. gewenste vormen). Bij de distributie verwerpt de schrijver een verhoging van belastingen op autobezit en -gebruik, alsmede het prijsmechanisme; reguleringsmiddelen die alles te maken hebben „met de welstand van de berijder en de mogelijkheden die hij heeft dit soort kosten af te wentelen op zijn bedrijf of op de belastingen” (blz. 68). Resteren derhalve de aangeduide fysieke beperkingen van het auto-gebruik en de bevordering van het openbare vervoer.

De tweede overgang, namelijk die op gratis openbaar vervoer, is wenselijk vanwege:

1. De „democratisering van de bewegingsvrijheid van alle medeburgers”! Zelfs bij het voor het jaar 2000 geraamde autobezit, zal ruim 20% van onze huishoudens geen auto ter beschikking hebben. Deze groep van „vervoersarmen”, te zamen met degenen die „uitvallen” in de groep huishoudens met één auto, wordt achtergesteld in de vervulling van de wens naar toenemende mobiliteit.

2. De toenemende perceptiekosten van de vervoerbedrijven. De schrijver vermeldt enkele gegevens van de NS inzake de perceptiekosten, die in 1960 16% van de totale opbrengsten van het reizigersvervoer bedroegen. Dit percentage is in 1965 tot 20 en in 1970 tot 24 opgelopen. Bij gelijke verkooptechniek en vervoersomvang verwacht de NS, aldus de auteur, in 1990 een toeneming tot 51%.

3. De bestrijding van de verkeerscongesties en de overige nadelige effecten van het autoverkeer. Verondersteld wordt dat gratis openbaar vervoer een efficiënt instrument is, onder de voorwaarde dat het gepaard gaat met de genoemde beperkende maatregelen t.a.v. de auto en met maatregelen en voorzieningen betreffende de integratie van stedelijke structuur en openbaar vervoer.

De studie wordt besloten met voorstellen inzake de geleidelijke invoering en de financiering van gratis openbaar vervoer. T.a.v. de fasering wordt opgemerkt, dat er geen principiële beslissingen behoeven te worden genomen. Rijk en gemeenten dragen immers reeds bij uit de algemene middelen. De financiering is, gezien de bestaande uitgaven voor verkeer en vervoer, geen onoverkomelijke zaak. De schrijver acht alleen een verschuiving van bestedingen

binnen de sector verkeer en vervoer noodzakelijk, d.w.z. de middelen, die nu (voornamelijk door particulieren) aan het particuliere vervoer worden besteed, moeten voortaan (door de overheid) aan het openbare vervoer ten goede komen. Kortheidshalve zij voor een nadere detaillering en cijfermatige uitwerking verwezen naar de studie.

De nu volgende kritiek richt zich op het voornaamste thema van de studie: de invoering van gratis openbaar vervoer. Eerst wordt ingegaan op de — onder de punten 1, 2 en 3 genoemde — motieven, die deze invoering wenselijk maken; daarna komen de door de auteur zelf genoemde bezwaren ter sprake.

Ad 1.

Het politieke argument van de democratisering van de bewegingsvrijheid staat bij de auteur voorop. He-las is het m.i. ook de zwakste be-weegreden.

Vanuit dit gezichtspunt kan met ten minste evenveel recht het gratis beschikbaar stellen van onderwijs of gezondheidszorg wenselijk worden geacht. De schrijver stelt dat deze vraag onbeantwoord blijft, maar dat aan dit dilemma te ontkomen valt, door het gratis openbare vervoer ten koste te laten gaan van andere verkeersvoorzieningen. Het zou m.i. echter meer voor de hand liggen om mogelijke besparingen op het gebied van die voorzieningen — zonder verschuiving naar het openbare vervoer — dan wél ten goede te doen komen aan onderwijs e.d. Kennelijk weegt het te verwachten meergebruik van het openbare vervoer door de „vervoersarmen” bij de auteur toch zwaarder.

Schrijvers sociale bewogenheid doet hem niet alleen naar deze groep, doch ook naar de — net iets rijkere — arme autobezitters zien. Hij verwerpt een toerekening van de maatschappelijke kosten van het verkeer aan de veroorzakers, terwijl dit m.i. óók uit een oogpunt van democratisering kan worden verdedigd. De vervoersarmen betalen nu immers, met name in de steden, mee aan deze kosten. Zoals bekend, is in het kader van de EG een onderzoek naar de maatschappelijke kosten gaande; in marginale vorm berekend (dus inclusief de afgewentelde congestiekosten) kunnen de maatschappelijke kosten de basis zijn voor

de hantering van een gedifferentieerd prijzenstelsel²⁾ voor het gebruik van het stedelijke wegennet.

Over de perceptiekosten hiervan en over de effecten op lange termijn lopen de meningen overigens ver uiteen. Ondanks het nadeel dat geen rekening wordt gehouden met de externe baten van het autoverkeer, zou de schaarse ruimte wel eens „rechtvaardiger” kunnen worden verdeeld dan met behulp van een vergunningsstelsel — noodzakelijk ten einde de „maatschappelijk gewenste vormen van auto-gebruik”³⁾ te selecteren — met alle bureaucratie, willekeur (en mogelijk zwarte handel) van dien.

De door de schrijver gesignaleerde afwentelingsmogelijkheid van de hogere kosten op bedrijf en belastingen is net zo goed aanwezig bij de door hem voorgestelde financiering van gratis openbaar vervoer. De daaruit resulterende hogere belastingen worden immers door de genietters van hoge inkomens veelal gemakkelijker afgewenteld dan door de „vervoersarmen” (via tarieven, declaraties e.d.).

Ook van de zijde van de politieke partijen wordt gelukkig een betere toerekening van de kosten van het weggebruik bepleit, vooral in *Voor-sorteren* (1966) van de Wiardi Beckmanstichting, *Ruim baan* (1968) van de Teldersstichting en in het programma van D'66. Ik geef toe dat de presentatie van „road pricing” moet worden verbeterd. De voorstanders ervan, die steeds aan de dure spitsuren refereren, zouden wat kunnen leren van de PTT; dit bedrijf voert toch ook geen reclame met de slagzin „telefoneren tijdens de spitsuren is tweemaal zo duur”.

Kortom, gratis openbaar vervoer vanwege het democratiseringsbegin-sel doet mij denken aan de gedwongen winkelnering van weleer (ook al zal het wellicht door de betrokkenen anders worden aanvoeld). Waarom geen voorstel tot een direct ingrijpen in inkomens- en vermogensverhoudingen zodat deze inkomensoverdracht achterwege kan blijven?

Ad 2

Het argument van de toenemende perceptiekosten overtuigt mij niet.

²⁾ De term „prijsmechanisme” refereert m.i. teveel aan het klassieke model, waarin ook het aanbod van verkeersvoorzieningen als afhankelijke variabele is opgenomen.

³⁾ In vele geschriften en met name in ambtelijke stukken ook wel „essentieel” verkeer genoemd.

Zoals vermeld, is de NS-raming voor 1990 gebaseerd op een gelijkblijvende verkooptechniek. Naar het mij voorkomt kan deze worden geautomatiseerd, zodat het aandeel van de perceptiekosten in de opbrengsten uit het reizigersvervoer méér overeen gaat komen met dat van de stedelijke vervoerbedrijven, waar het thans 10 à 15% bedraagt (de auteur vermeldt voor de RET zelfs een aandeel van 9%).

Voorts moet worden bedacht dat het kaartjesverkopende en -controleerende personeel ook een toezichthoudende functie heeft, terwijl het bovendien op de veiligheid van de reizigers let en informatie verschaft. Deze taken zullen m.i. bij gratis openbaar vervoer nog aanzienlijk worden verzaamd.

Ad. 3

Ook Dr. Van Hulst erkent dat er geen aanwijzingen zijn, dat gratis vervoer de verkeerscongesties doet

verminderen (zeker niet in de steden met een eenheidstarief). Waarom het dan toch onderdeel moet zijn van een pakket van maatregelen ter bestrijding van de nadelige effecten van het autoverkeer blijft onduidelijk. Reeds in 1963 constateerden Moses en Williamson t.a.v. gratis vervoer:

„Our results suggest that if such an experiment were carried out in Chicago, less than one fifth of the auto commuters would be diverted”⁴⁾.

Beide auteurs vermoeden echter dat dit percentage nog veel te hoog is. Uiteeraard zal de vrij gekomen ruimte spoedig door „nieuw verkeer” worden ingenomen. De verleiding is te groot om in dit verband voorbij te gaan aan een grappig detail. De auteur citeert namelijk een stukje uit *FEM*, getiteld: „Treinreizigers, wat zijn dat?”. Hieruit blijkt dat óók directieleden van vervoerbedrijven bij voorkeur gebruik maken van eigen of dienstauto's. Toch beschikken deze automobilisten thans reeds over gratis vervoer.

Een en ander neemt niet weg dat

invoering van een ander systeem van heffingen, waarbij een directer verband wordt gelegd tussen het gebruik van en de betaling voor weggebruik (zie ad 1), mede van invloed kan zijn op de keuze tussen openbaar vervoer en auto. Hierbij denk ik aan de stedelijke congestiegebieden; juist daar moet het openbare vervoer worden gestimuleerd. Naast deze (m.i. vermeende) voordelen kunnen de volgende bezwaren tegen gratis openbaar vervoer worden aangevoerd:

a. Het wegvallen van de factor reiskosten bij de keuze van de woonplaats in relatie met de arbeidsplaats. Naar verwachting zullen wonen en werken nog meer spreidingstendenzen gaan vertonen, hetgeen tot een grote „claim” op het openbare vervoer zal leiden.

⁴⁾ L. N. Moses en H. F. Williamson, Value of time, choice of mode, and the subsidy issue in urban transportation, *The journal of political economy*, 1963, blz. 262.

De GEMEENTELIJKE DIENST voor de STADSONTWIKKELING

vraagt voor de hoofdafdeling STEDEBOUWKUNDIG ONDERZOEK een

middelbaar planologisch onderzoeker

voor het verrichten van sociaal-economische onderzoeken ten behoeve van bestemmings- en vernieuwingsplannen.

De functie biedt de mogelijkheid in teamverband, met een grote mate van zelfstandigheid, deze onderzoeken te verrichten.

Gedacht wordt aan kandidaten met bij voorkeur een diploma Planologisch Onderzoeker of M.O. Economie (evt. vergevorderde studie hiervoor) en (enige) ervaring op het terrein van sociaal-economisch/planologisch onderzoek.

Naar gelang van opleiding en ervaring kan een salaris worden geboden tot maximaal f 2.477,- per maand. De AOW-premie komt voor rekening van de gemeente.

Gunstige regelingen met betrekking tot verlof, studiefaciliteiten, verplaatsings-, studie- en ziektekosten.

Vakantietoelage 7% van het jaarsalaris.

Welvaartsvaste pensioenvoorziening.

U kunt Uw sollicitatie richten aan de Directeur Bureau Personeelsvoorziening, Burgemeester de Monchylein 10, 's-Gravenhage (s.v.p. binnen 14 dagen, de naam van dit blad en No. W 278 vermelden).

Van gegadigden wordt bereidheid tot medewerking aan een psychologisch onderzoek verwacht.

Gemeente 's-Gravenhage

b.* Het verschaffen van een „inferieure” status aan het openbare vervoer. De schrijver acht dit niet zo relevant vanwege de toch al lage status van dit vervoer. Daar gaat u dan, „park and ride” plegende eerste-klasreiziger! Als dagelijks gebruiker van dit vervoer onderga ik andere ervaringen. Misschien verbindt de auteur de status van het openbare vervoer teveel aan de waardering, die de verknochte automobilist er aan toekent?

c. Het overmatig gebruiken van vervoerdiensten over korte afstanden (daling van de snelheid door het vele in- en uitstappen) en de mogelijkheid tot misbruik (kinderen bijv.).

Samenvattend luidt mijn conclusie: de studie geeft een voortreffelijk beeld van de negatieve effecten, waarmee het toenemende autoverkeer gepaard gaat (over de positieve effecten wordt met geen woord gerept). Het voorgestelde medicijn

daarentegen, waarmee ook de andere kwalen van de patiënt worden bestreden (inkomensverdeling), bevordert geenszins de genezing en vertoont bovendien enkele kwalijke bijverschijnselen. Met dergelijke inkomensoverdrachten lossen we de verkeersproblemen niet op.

H. J. Kleijn

Studie- en Informatiecentrum TNO voor het onderzoek ten dienste van het milieubeheer: Milieu-onderzoek in Nederland. 's-Gravenhage, mei 1972, 215 blz.

Deze publikatie bevat een inventarisatie van de lopende en toekomstige onderzoekingen van het milieubeheer in Nederland. Deze inventarisatie was de eerste taak van het op 1 oktober 1970 opgerichte Studie- en Informatiecentrum TNO voor het onderzoek ten dienste van het milieubeheer.

Daar het de eerste keer is dat voor dit onderwerp een algemeen overzicht is gemaakt, achten de samenstellers het meer gewenst snel tot een resultaat te komen, dan te streven naar absolute volmaaktheid. Het boek is voorzien van een trefwoordsysteem, dat is ingedeeld in verschillende rubrieken.

F. C. Wijle: Belastingen en gezins-eenheid. Geschrift nr. 3 van het Fiscaal-Economisch Instituut der Nederlandse Economische Hogeschool te Rotterdam, Kluwer-Samsom, Deventer-Alphen a/d Rijn / Brussel, 1972, 200 blz., f. 29,50.

Een kritische beschouwing inzake de verbanden tussen gezinsconnecties en subjectieve belastingheffing. De auteur behandelt een stroom van suggesties en alternatieven over en voor het meest wenselijke systeem van belastingheffing van gezinshuishoudingen. Hierdoor verschaft hij

katholieke universiteit nijmegen
DIRECTORAAT A-FACULTEITEN

Bij de Interfaculteit der Aardrijkskunde en Prehistorie vaceert de functie van

buitengewoon lector in de ekonomie

in het bijzonder de ruimtelijke ekonomie voor 1,5 dag per week.

Een benoeming tot buitengewoon hoogleraar is eventueel mogelijk. Tot zijn taken behoren:

- het verzorgen van een algemene inleiding in de ekonomie voor prekandidaats-geografiestudenten;
- het verzorgen van de algemene ekonomie voor doktoraalstudenten geografie, die de onderwijsbevoegdheid ekonomie wensen te behalen;
- het verzorgen van het onderwijs in de regionale en/of ruimtelijke ekonomie voor doktoraalstudenten in de geografie en planologie.

Voor het vervullen van deze taken zal bijstand kunnen worden verleend door een medewerker, die in overleg met de te benoemen funktionaris kan worden aangetrokken.

Gegadigden voor bovenstaande functie dienen:

- afgestudeerd te zijn in de ekonomie;
- werkzaam te zijn op het gebied van de regionale en/of ruimtelijke ekonomie.

Zij die de aandacht willen vestigen op mogelijke kandidaten, alsmede zij, die zelf in aanmerking willen komen, worden uitgenodigd, zich met uitvoerige informatie — zoals curriculum vitae en lijst met publikaties — te richten tot de voorzitter van de benoemingscommissie, prof. dr. G. A. Wissink, p.a. Berg en Dalseweg 122, Nijmegen — tel. 080-558711 — toespel 2720 of 080-224819 (privé).

een voor Nederland uitgewerkt — en in historisch perspectief geplaatst — overzicht bij verschillende tarief-concepties van de concrete voor- en nadelen van de huwelijkse staat, het leven in concubinaat, het werken van de gehuwde vrouw enz.

Kort voor het verschijnen van dit boek werd bij de Tweede Kamer een ontwerp van wet tot wijziging van de structuur van de inkomstenbelasting ingediend. Dit wetsontwerp dat hierdoor niet in het boek kon worden besproken, werd door de auteur in *ESB* van 19 juli, 26 juli en 16 augustus 1972 aan de orde gesteld.

Onderzoek naar de bestuurlijke organisatie. Deel 1, literatuurrapport, Instituut voor Bestuurswetenschappen, Rijswijk (ZH), 588 blz., f. 37,75.

Eerste deel van het rapport van een onderzoek, dat het Instituut voor Bestuurswetenschappen heeft ver-

richt op verzoek van de Raad voor de Territoriale Decentralisatie, naar de bestuurlijke organisatie in Nederland. Dit literatuurrapport is samengesteld na toetsing van ca. vijfhonderd publikaties die hoofdzakelijk tussen 1960 en 1972 zijn verschenen. Het maakt deel uit van een advies aan de minister van Binnenlandse Zaken dat de Raad voor de Territoriale Decentralisatie uitbrengt. De volgende onderwerpen komen onder meer aan de orde:

- decentralisatieproblematiek;
- knelpunten van de huidige bestuurlijke organisatie bij gemeente, provincie, waterschap en de reeds functionerende „gewesten”;
- de gewestvorming;
- het toezicht op gemeente en gewest;
- de milieuhygiëne;
- de bestuurlijke organisatie in een aantal Europese landen.

Het rapport is voorzien van sa-

menvattende conclusies, een chronologisch overzicht van de getoetste literatuur en een trefwoordenregister.

ESB

Mededelingen

Onderzoekmateriaal Commissie Bevordering Openbaar Vervoer Westen des Lands

Na de beëindiging van het onderzoek van de Commissie Bevordering Openbaar Vervoer Westen des Lands, heeft de Directeur-Generaal van het Verkeer, Mr. J. Vrij, erin toegestemd de computer-uitvoerstaten met de gegevens uit het genoemde onderzoek ter beschikking te stellen van de Afdeling der Weg- en Waterbouwkunde van de Technische Hogeschool te Delft, onder rechtstreekse verantwoordelijkheid van Prof. Ir. J. Volmuller.

Deze staten liggen ter inzage voor

N.V. Nederlandse Gasunie

TRANSPORT EN VERKOOP VAN AARDGAS

vraagt voor de Financieel-Economische Sector van haar Hoofdkantoor te Groningen

econoom

die als stafmedewerker van de afdeling Economie ondermeer zal worden belast met de ontwikkeling van de management-informatie.

De functionaris dient te beschikken over

- goede kontakt eigenschappen
- goed analyserend vermogen
- onderkenningsvermogen van de informatiebehoefte en -mogelijkheden
- goed administratief inzicht en kennis van moderne administratie-verwerking.

Ruime bedrijfservaring is vereist.

Leeftijd 30-45 jaar.

Schriftelijke sollicitaties kunnen worden gericht aan de afdeling Personeelsformatie onder No. 695/5100, Postbus 19 te Groningen.

allen die daarvoor belangstelling hebben, zij het dat ze niet kunnen worden uitgeleend. Het beheer over het bedoelde materiaal wordt namens Prof. Volmuller gevoerd door Ir. L. Guyt, gebouw Kanaalweg 2b, kamer 219, tel.: (015) 3 32 22, tst. 4816. Verzoeken om inzage dienen, schriftelijk dan wel telefonisch, rechtstreeks aan hem te worden gericht.

Normalisatiedag 1972

Op donderdag 2 november a.s. van 10.00 tot 16.30 uur organiseert het Nederlands Normalisatie-Instituut, in samenwerking met de Kwaliteitsdienst voor de Industrie, de Normalisatiedag 1972 over het onderwerp „Normalisatie en kwaliteit”, in het Congressentrum Esplanada te Utrecht.

De sprekers zijn:

- Prof. Dr. W. J. van de Woestijne (Normaliseren van de kwaliteit als maatschappelijke functie);
- Ir. H. R. Vorstman (Kwaliteitsbeheersing als bedrijfsprobleem en de rol die normalisatie daarbij speelt).

Deelnemingsprijs: f. 20.

Aanmelding (schriftelijk vóór 27 oktober) en inlichtingen: Nederlands Normalisatie-Instituut, Polakweg 5, Rijswijk (ZH), tel.: (070) 90 68 00, toestel 73.

Workshop in mathematical economics

The International Economic Association, with the support of the Ford Foundation, is organizing a *Workshop in Mathematical Economics*, to be held from July 8 to August 4, 1973, in Schloss Rheda (University

of Bielefeld), Western Germany. Under the direction of Professor C. C. von Weizsäcker, the workshop will be exclusively in English for a maximum of 25 European scholars and lecturers, preferably under 30 years of age.

Applications, with curriculum vitae, academic training and background in spoken English and mathematics, and a note on recent research activities of the applicant, should be addressed to Professor C. C. von Weizsäcker, Institut für Mathematische Wirtschaftsforschung, Universität Bielefeld, 4840 Rheda-Schloss, Germany. Information may also be obtained from the IEA Secretariat, 54 Boulevard Raspail, Paris 6ème (President: Fritz Machlup; Secretary General: Luc Fauvel).

Applications should if possible be submitted before the end of 1972.

De GEMEENTELIJKE DIENST voor de STADSONTWIKKELING

vraagt t.b.v. de hoofdafdeling STEDEBOUWKUNDIG ONDERZOEK een

hoofdplanoloog

voor de afdeling demografisch-planologisch onderzoek.

De taak omvat het leiding geven aan een klein team, gespecialiseerd in demografisch-planologisch onderzoek ten behoeve van structuur- en bestemmingsplannen in gemeentelijk en agglomeratieverband.

Vereist:

- doctoraal examen in de sociale geografie of aanverwante sociale wetenschappen;
- kennis van planologie en demografie en van specialistische en statistische onderzoeksmethoden;
- ruime en praktisch gerichte ervaring inzake stedenbouwkundig onderzoek, opgedaan in een vergelijkbare functie;
- leidinggevende capaciteiten.

Salaris: afhankelijk van opleiding en ervaring tot maximaal f 3.840,- per maand.

De AOW-premie komt voor rekening van de gemeente.

Vakantietoelage 7% van het jaarsalaris.

Welvaarts vaste pensioenvoorziening.

Nadere inlichtingen worden gaarne verstrekt door de heer Drs. J. C. Jansse, hoofd van de hoofdafdeling Stedenbouwkundig Onderzoek, tel. 070-62.41.21, toestel 1235.

Sollicitaties binnen 14 dagen onder vermelding van de naam van dit blad en No. W 279 te richten aan de Directeur van het Gemeentelijk Bureau voor Personeelsvoorziening, Burgemeester de Monchplein 10, 's-Gravenhage.

Van gegadigden wordt bereidheid tot medewerking aan een psychologisch onderzoek verwacht.

Gemeente 's-Gravenhage